

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Et nærmøte med eksistensens grunnvilkår

En analyse av Jobs bok i lys av Irvin D. Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene: Døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten

Ingrid Finsådal

Veileder:

Professor Lars Johan Danbolt

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, [2016, Vår]

AVH504, spesialavhandling, (30 ECTS)

Cand.teol.

Sammendrag

Denne oppgaven er en analyse av Jobs bok i lys av Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene: døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Problemstillingen jeg har valgt er todelt: 1) Hva kjennetegner Yaloms forståelse av de eksistensielle grunnvilkårene? 2) Hvordan beskrives de eksistensielle grunnvilkårene i Jobs bok, og på hvilken måte kan Yaloms teori gi forståelse til Jobs erfaringer av å prøve komme til rette med sin livssituasjon (skjebne)? Det første spørsmålet legger opp til en redegjørelse av Yalom sin teori, som jeg ved hjelp av annen litteratur underbygger. Svarene jeg får i denne delen av oppgaven har jeg så brukt som ”briller” for lesningen av Jobs bok. Oppgaven gir likevel ikke noen endelige svar på hvordan de eksistensielle vilkårene kommer frem i boken som helhet. Selv om vennene; Elifas, Bildad, Sofar og Elihu spiller en viktig rolle i analysen, ligger hovedfokuset hele veien på vilkårenes innvirkning og betydning for karakteren Job.

Metoden for denne oppgaven tilhører den kvalitative gruppen der ulike former for hermeneutisk metode gjør seg gjeldende. Oppgaven dreier seg om en fortolkning av en tekst, der målet ikke er å finne tilbake til forfatterens intensjon eller tre inn i tekstens historiske horisont, men å fortolke meningen som ligger i teksten selv. I denne oppgaven bruker jeg Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene som en hermeneutisk nøkkel for å åpne noe av meningsuniverset i Jobs bok.

Oppgavens teori og analyse ender opp i en diskusjon, som for det første inneholder en drøfting av den allmennmenneskelige holdbarhet i Yaloms teori. For det andre, ulike måter å forstå Jobs (og vennenes) forsøk på å komme til rette med sin situasjon innenfor rammene av Yaloms teori. Og for det tredje, hvorvidt teorien fungerer som ”gode briller” for å forstå Jobs situasjon og forhold til seg selv, verden og Gud.

Forord

Et halvt års arbeid med denne avhandlingen har være en spennende og lærerik prosess. Selv om tematikken i denne oppgaven handler om lidelse, livets urettferdigheter og om vår menneskelige angst for døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten, er det som sitter aller mest igjen hos meg i etterkant en enda større ærefrykt for og glede over livet. For på tross av alt det urettferdige, det uforståelige vonde og meningsløse ved og i livet, er det fascinerende å se hvor mye mening vi mennesker likevel synes å finne i livet. Derfor er det etter min mening få mirakler som kan måles med det mirakelet det er at vi lever.

Det viktigste med dette forordet er å takke alle som har gitt støtte og stor hjelp underveis i denne prosessen.

Først og fremst vil jeg få takke veilederen min, Lars Johan Danbolt, for mange timers hjelp med å finne temavalg og retning på oppgaven. Takk for gode ideer, kloke råd, entusiasme og oppmuntrende ord. Din gode veiledning har vært viktig for min motivasjon og engasjement.

Jeg vil takke alle avhandlingsvenner på Menighetsfakultetet. For gode ord og lyttende ører i frustrerte perioder (som denne avhandlingsprosessen også har inneholdt), og for å mer eller mindre frivillig ha måttet lytte til mitt evinnelige prat om eksistensens grunnvilkår. Takk for mye kaffe, gode samtaler i kantina, mye humor og morsomme snaps.

Sist, men ikke minst vil jeg takke pappa, Reidar Finsådal, for at du aldri blir lei av å lese korrektur og å korte ned setningene mine. Takk for god støtte, hjelp og oppklarende samtaler rundt tema i fortvilte situasjoner som har gitt meg ny motivasjon og arbeidslyst.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	8
1.1 Motivasjon	8
1.2 Presentasjon av tema	8
1.3 Problemstilling og relevans.....	11
1.4 Metode.....	12
1.5 Materiale.....	15
1.6 Disposisjon	17
2. Irvin D. Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene	18
2.1 Døden	19
2.1.1 Døden som urkilde til angst	20
2.1.2 Forsvarsmekanismer mot døden.....	21
2.1.3 Døden og livet som gjensidig avhengig.....	24
2.2 Friheten	25
2.2.1 Spørsmål om fri vilje.....	26
2.2.2 Eksistensiell skyldfølelse	27
2.2.3 Ønske – vilje – handling	28
2.3 Isolasjonen	29
2.3.1 Eksistensiell isolasjon – noe annet enn ensomhet	29
2.3.2 Forsvar mot isolasjon	30
2.4 Meningsløsheten	31
2.4.1 Hva er mening?	31
2.4.2 Hvorfor trenger vi mening?.....	33
2.4.3 Hva gir mening?.....	33
2.5 Oppsummering	34
3. Jobs bok	36
3.1 Jobs bok og døden.....	37
3.1.1 Når forsvarsverket utfordres	38
3.1.2 Jobs tro på sin egen særegenhet.....	38
3.1.3 Jobs endelige befrier.....	39
3.2 Jobs bok og friheten.....	41
3.2.1 Vennenes tro på en determinert verden.....	42
3.2.2 Jobs ansvarserkjennelse uttrykt gjennom klagen.....	44
3.3 Jobs bok og isolasjonen.....	46

3.3.1 Job - isolert og ensom ovenfor sine venner	47
3.3.2 Job - isolert fra Gud	48
3.4 Jobs bok og meningsløshet.....	50
3.4.1 Kraften i livet.....	51
3.4.2 Den meningsløse lidelsen	52
3.4.3 Mening i det meningsløse.....	53
3.5 Oppsummering.....	54
4. Drøfting.....	56
4.1 Jobs tro på egen rettferdighet.....	57
4.2 Spørsmål om skyld.....	59
4.3 Et guddommelig nærvær.....	61
4.4 Sunn eller ødeleggende tro.....	62
4.5 Isolasjon og relasjon.....	63
5. Konklusjon.....	66
6. Litteratur.....	68

1. Innledning

1.1 Motivasjon

Menneskeheten har til alle tider vært opptatt av eksistensielle spørsmål. Hvorfor lever vi? Hvor kommer vi fra og hvor er vi på vei? Problemstillingene har vært utallige, refleksjonene mangfoldige og svarene varierte. Det eneste sikre har vært døden. Utfordringen opp gjennom historien har derfor vært å finne en grunnleggende sammenheng i tilværelsen som kunne gi enkeltindivid og fellesskap retning og mål her i denne verden. En mening med livet.

Selv har jeg alltid interessert meg for eksistensielle spørsmål. Bak alt det vi ser og erfarer, føler og tenker, har jeg trodd og tenkt at det finnes en Gud som har skapt det hele. Derfor har selve livet ofte skapt påtrengende teologiske spørsmål omkring det ondes problem (teodicé) som – Hva er meningen med all lidelsen? Og – Hvorfor tillater Gud at det onde skjer? En av de bøkene som har fasinert meg mest i møte med disse spørsmålene er Jobs bok i det gamle testamentet. Fortellingen handler om en mann som mister alt han har kjært, både av eiendom og nære personer (Job 1-2). Derfor må han omjustere hele sin tolkning både av verden, seg selv og den Gud han tror på. Job ser sine eksistensielle grunnvilkår i hvitøye og blir dem bevisst mer enn noen gang før. Han trues av døden. Friheten og valgmulighetene hans angripes. Og han kjemper mot isolasjonen og meningsløsheten. Historien om Job gir ingen svar på det ondes problem og sier heller ikke noe om hvorfor Gud tillater all lidelsen. Bokens hovedfokus er nemlig ikke spørsmålet ”hvorfor lider Job?”, men ”hvordan lider Job?” og ”hvordan forholder Job seg til Gud i møte med lidelsen?” Jobs smertelige livserfaringer gjør at selve gudsforholdet hans endres. Hans innvendige sinne og fortvilelse må ut, ikke bare i form av klage til Gud – men også som anklage av Gud – for å ha forårsaket de lidelsene Job nå opplever.

1.2 Presentasjon av tema

Historien om Job og hans livserfaringer er utgangspunktet for at jeg har valgt min oppgave innenfor fag- og forskningsfeltet religionspsykologi. Et fokus innenfor dette feltet er ønsket om å ha et ikke-normativt blikk på menneskets måte å forholde seg til seg selv, verden og Gud. Derfor er spørsmålet om ”hvordan Job lider?” mer relevant i denne sammenhengen, enn å finne en bakenforliggende filosofisk og teologisk ”sannhet” om hvorfor Job lider.

Religionspsykologien hører til under den delen av psykologien som studerer menneskets sinn og adferd generelt. Kaldestad definerer religionspsykologi ”som det vitenskapelige studiet av religion og religiøsitet med psykologiske metoder, og forståelsen av religiøs adferd ved hjelp av psykologiske funderte teorier.”¹ Denne oppgavens hovedfokus er å studere Jobs bok fra et *eksistensielt psykologisk perspektiv*. Hvordan er personen Jobs psykologiske tilstand og utvikling? Og – hvilken innvirkning og påvirkning har hans tro og gudsforhold for opplevelsen av hans egen livssituasjon i møte med tap og lidelse?

Innefor det religionspsykologiske fagfeltet prøver man å kartlegge troens og gudsbildets utvikling og funksjon for individer og grupper. Hensikten er ikke å bruke apologetikk (trosforsvar) i møte med religion og spiritualitet. På individnivå prøver man å forstå hvilke løsninger gudsbildet og troen til den enkelte representerer, og avdekke de såkalte ”skjulte” ubevisste prosessene.² Innefor religionspsykologien finnes det ulike teoritradisjoner og vitenskapelige idealer. Det er vanskelig å beskrive dette mangfoldige landskapet på en dekkende måte. Leif Gunnar Engedal skisserer opp tre paradigmer innenfor feltet; det dybdepsykologiske, det objektiviserende og det humanistiske. Den eksistensielle psykologien inngår både i dybdepsykologien som omhandler en granskning av religiøsiteten i sjelens dyp, og i det humanistiske som omhandler religiøsiteten og selvutviklingen.³ Den eksistensielle psykologien er beslektet med amerikansk humanistisk psykologi, men bygger mest på europeisk eksistensiell filosofi. Denne retningen har felles med den psykoanalytiske psykologien⁴ og psykodynamiske teorier (objektrelasjonsteorier, selvpsykologi og relasjonell psykoanalyse)⁵, en dyptgående interesse for menneskets psykiske liv og personlige utvikling. Forskjellen er at den eksistensielle psykologien ikke er like opptatt av barndommens betydning, men fokuserer på menneskets situasjon her og nå. På samme måte som den kognitive psykologien, fremmer den en interesse for menneskets syn på verden og hvilke grunnleggende tanker som styrer handlingsmønsteret. Til forskjell har den eksistensielle psykologien i den humanistiske tradisjons ”ånd” mer vekt på individets vilje, frihet og selvbestemmelse.⁶

Ut fra et psykologisk perspektiv vil jeg i denne oppgaven se nærmere på Jobs forsøk på å komme til rette med sin livssituasjon og sine eksistensielle grunnvilkår. Som arbeidsverktøy

¹ Kaldestad, 1997, s.11

² Stålsett, 2013, s.1; Danbolt, 2014, s.18

³ Engedal, 2014, s.47-51

⁴ Jacobsen, 2000, s.7

⁵ Engedal, 2014, s.48

⁶ Jacobsen, 2000, s.7

har jeg valgt å studere professor i psykiatri ved Stanford University i California, Irvin D. Yaloms teori om eksistensiell psykoterapi. Innenfor den eksistensielle psykologien er Yalom en av nåtidens fremste forskere, og hans bok, *Eksistensiell psykoterapi*, har blitt en klassiker som er oversatt til mer enn tyve språk.⁷ Yalom tilhører den vestlige eksistensielle terapeutiske tradisjonen. Hovedtanken her er at mennesket – i tillegg til andre kilder til fortvilelse – lider under en uunngåelig konfrontasjon med sin egen menneskelighet. Dette omtaler han som eksistensens grunnleggende eller ”endelige vilkår”⁸ Menneskenes liv og tilværelse inneholder i følge Yalom fire eksistensielle grunnvilkår; *døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten*.⁹ Metoden han har brukt for å komme frem til disse fire grunnleggende vilkårene er utarbeidet gjennom en dyp personlig refleksjon og nøye gjennomtenkning av vår ”situasjon” i verden, vår tilværelse, grensene våre og mulighetene våre. Hans viktigste inspirasjonskilde er alle pasientmøtene han har hatt i sitt arbeid som psykoterapeut, samt eksistensielt orientert litteratur og forskning innenfor både filosofien, psykologien og teologien.¹⁰

Siden Jobs bok er en del av det hellige skriftmaterialet for både jøder og kristne, har jeg i min oppgave valgt å si noe innledningsvis om psykoterapeuten Yaloms tanker om religion og gudstro. I følge Yalom er nemlig teologiens sentrering om Gud – og fokuset på Guds åpenbaring av seg selv som skaper, frelser og livgiver – en flukt fra og et vern mot de grunnleggende vilkårene i livet; døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Selv er Yalom ateist og begrunner sin egen fraværende gudstro slik: ”Snarere enn at vi er skapt av Gud, synes det åpenbart at vi skaper guder for vårt eget velbefinnende.”¹¹ Videre understreker han at grunnen til at den religiøse troen finnes overalt, er at menneskeheten er preget av en grunnleggende eksistensiell angst.¹² Det kunne selvsagt vært spennende å gått inn i en filosofisk og apologetisk diskusjon med Yalom om ateisme versus ontologisk gudsforståelse, men det er ikke denne oppgavens formål. Jeg ønsker å rette fokuset mot Yaloms hovedtese om at vi mennesker ”skaper guder for vårt eget velbefinnende”¹³ for å unngå den eksistensielle angsten, og videre undersøke om og på hvilken måte denne påstanden stemmer i Jobs bok. Det er likevel grunn til å understreke at selv om vi mennesker lager bilder av Gud i vårt indre, så utelukker

⁷ Føllesdal (forord) i Yalom, 2011, s.10

⁸ Yalom, 2011, s.24

⁹ Ibid., s.25

¹⁰ Ibid., s.24

¹¹ Yalom, 2007, s.39

¹² Ibid., s.39

¹³ Ibid., s.39

ikke det at en virkelig Gud kan ha skapt oss. I siste instans blir spørsmålet om det finnes eller ikke finnes en ontologisk Gud, et trosspørsmål.

1.3 Problemstilling og relevans

Det er på tide å sammenfatte alle løse tråder i denne oppgavens todelte problemstilling:

1. Hva kjennetegner Yaloms forståelse av de eksistensielle grunnvilkårene?
2. Hvordan beskrives de eksistensielle grunnvilkårene i Jobs bok, og på hvilken måte kan Yaloms teori gi forståelse til Jobs erfaringer av å prøve komme til rette med sin livssituasjon (skjebne)?

Jeg ønsker med den første problemstillingen å utforske og belyse Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene. Dette spørsmålet legger hovedsakelig opp til en redegjørelse av teorien, som jeg ved hjelp av annen litteratur vil underbygge. Svarene jeg får i denne delen av oppgaven, vil jeg bruke som ”briller” i lesningen av Jobs bok. Jeg vil analysere Jobs erfaringer og utsagn i lys av de perspektivene jeg har fått i teoridelen. Det er viktig å understreke at denne oppgaven ikke vil gi endelige svar på hvordan de eksistensielle vilkårene kommer frem i boken som helhet. Hovedfokuset ligger på vilkårenes innvirkning og betydning for karakteren Job. Likevel vil også vennene til Job; Elifas, Sofar, Bildad og Elihu få en sentral (men underordnet) rolle i min analyse. De har gjennom hele teksten en dialog med Job, med sterke meninger om grunnen til lidelsene hans. Deres syn på Gud, menneskene og verden, og på Jobs situasjon, skiller seg etter hvert mer og mer fra Jobs egen oppfatning. I den sammenheng er det interessant å se hvilken psykologisk betydning erfaring av tap og lidelse har for utvikling og endring av gudsbilde, selvbilde og verdensbilde. Jeg skal hovedsakelig lese Jobs bok med Yaloms teoretiske ”briller”, men det vil også være nødvendig etter analysen å diskutere hvorvidt denne teorien faktisk fungerer som tolkningsnøkkel for å forstå Jobs situasjon og erfaring.

En religionspsykologisk oppgave som denne vil være relevant, både for psykologien og teologien. Selv om Jobs bok er et flere tusen års gammel diktverk, er det ikke uten grunn at den har blitt anerkjent både innenfor forskning, kunst, kultur og til privat oppbyggelse. Boken formidler noe allmennmenneskelig om hvor voldsomt og urettferdig livet kan være – og hvor lite vi som mennesker kan gjøre for å endre de vilkårene vi møter. Analysefunnene vil i første omgang si noe om hvordan personen Job forsøker å komme i rette med sin situasjon ut fra et eksistensielt psykologisk perspektiv, samt hvilken betydning og funksjon hans gudstro har.

Samtidig er Job et eksempel på hvilke spørsmål og motstridende følelser, lengsler, håp og tro som kan dukke opp hos ethvert lidende menneske, uavhengig av tid og sted. Både for psykologien og teologien handler det om å ta slike erfaringer på alvor for å kunne lære og forstå mer om hva et menneske er og hvordan vi fungerer, samt hvilken verden vi lever i. Selv om jeg i denne oppgaven verken komme til å vektlegge eller fokusere på spørsmålet om hva Job-historien sier om hvem Gud er, vil det fra et teologisk perspektiv likevel være mulig å trekke ut ulike tanker og konklusjoner også på dette punktet. Oppgavens primære fokusområde er ikke rettet mot psykologisk eller teologisk praksis, om hvordan psykologen, klinikerer eller sjelesørgeren arbeider med eksistensielle problemstillinger eller religiøs tro i terapirommet. Likevel vil all kunnskap og teori vi tilegner oss, alltid også mer eller mindre få innvirkning på det praktiske feltet.

1.4 Metode

Religionspsykologien er et fag- og forskningsområde som bruker ulike teorier og metoder for å studere menneskets religiøsitet. Forskningsområdet strekker seg over et stort og sammensatt menneskelig landskap. For å beskrive og forstå denne kompleksiteten er det derfor nødvendig med en metodisk reduksjonisme, en bevisst avgrensning av studieobjektet. Det innebærer en realistisk tilnærming til at den kunnskapen og meningen forskningen finner, alltid bare er delkunnskap.¹⁴ I teologien fremmes av og til uttrykket: ”Deus semper major”, som betyr Gud er alltid større. På samme måte er også mennesket og verden ”semper major” (større og mer) enn vi kan sammenfatte og forstå gjennom våre metoder og i våre teorier.

Innenfor religionspsykologien arbeides det både kvalitativt og kvantitativt. Undersøkelsesmateriale kan være blant annet intervjuer, observasjoner eller tekster.¹⁵ Metodene handler om hvordan man skal komme frem til et svar eller resultat på den stilte problemstillingen. Med andre ord er metoden veien til målet, noe som vil si at også valget av metode har følger for hvilket utfall oppgaven får.¹⁶ I denne oppgaven har jeg valgt en metode som tilhører den kvalitative gruppen, som brukes til å avdekke menneskelige erfaringer, opplevelser, tanker, forventninger, motiver og holdninger.¹⁷ Metoden hører hjemme i den hermeneutiske erkjennelsestradisjonen (filosofisk hermeneutikk) etter Hans-Georg Gadamer, som handler

¹⁴ Danbolt, 2014, s. 18

¹⁵ Ibid., s.19

¹⁶ Nyhus, 2013, s.8

¹⁷ Malterud, 2011, s.27

om tolkning av mening, slik den i en eller annen form er uttrykt av mennesker i historien. Målet er en dypere forståelse av menneskets eksistens og ”væren-i-verden”.¹⁸ Noen viktige stikkord innenfor den hermeneutiske metode er forforståelse, fortolkning og forståelse. Forforståelse handler om den kunnskap og forståelse jeg som leser sitter på før jeg går inn i en analyse av en tekst. Forforståelsen er en nødvendig betingelse, ikke bare for å begrunne et svar, men også for å stille spørsmålene som gir opphav til svarene¹⁹ - eller med andre ord, opphav til fortolkningen av teksten. Fortolkningen blir så til forståelse, som igjen blir til ny forforståelse ved neste lesning av tekst. En utveksling og samspill mellom en forforståelse av helheten og ønske om forståelse av delene utgjør det man kaller for den ”hermeneutiske sirkel”.²⁰ Thomas Krogh påpeker at vi aldri kan nå noen endelig forståelse av en tekst, for den vil alltid røpe nye sider ved seg selv ettersom mennesker i nye perioder vil prøve å forstå den. Derfor finner han det mer fruktbart å snakke om en hermeneutisk spiralbevegelse enn sirkelbevegelse, ettersom en spiral stadig beveger seg fremover til nye felter, mens en sirkel alltid vil treffe de samme punktene.²¹

Gjennom hele prosessen er jeg som forsker med min forforståelse med å påvirke de ulike valgene og retningene som tas. Kirsti Malterud påpeker at det derfor aldri er spørsmål om *hvorvidt* forskeren påvirker prosessen, men på *hvilken måte*.²² Derfor bør forskeren alltid sette spørsmålstegn ved sin forforståelse og sine antakelser underveis. Siden tolkning og refleksjon er betinget av hverandre og må sees ut fra sin kontekst, fordrer dette en kritisk refleksjon: Man skal ikke bare lete etter funn i det utvalgte materiale, men aktivt konfrontere egne posisjoner. Forskeren må være villig til å innta en metaposisjon, der man ser på det man gjør med et sideblikk. En utlegging av hva, hvorfor og hvordan man har funnet og gjort sine undersøkelser er viktig. Det samme er en klargjøring av hvilke kulturelle og teoretiske ”tradisjonsbriller” man har på seg. Ståstedet vil påvirke kunnskapen, uansett om man vil eller ei. Forskningens mål er å fremme en mest mulig objektiv holdning. Likevel er det først når vi mener vi er ”nøytrale og objektive” at vi mister muligheten til kritisk refleksjon.²³ Som teologistudent har jeg i utgangspunktet teologien som ramme for forståelsen av innholdet i Jobs bok. Dessuten har særlig Oskar Skarsaunes skildring av ”Vår talsmann Job²⁴” i boken

¹⁸ Thomassen, 2006, s.162-163

¹⁹ Wetlesen, 1983, s. 227

²⁰ Thomassen, 2006, s.160-161

²¹ Krogh, 2009, s.70

²² Malterud, 2011 s.37

²³ Ibid., s. 20-22

²⁴ Skarsaune, 1978, s.11-51

Den skjulte Gud vært med å prege min forforståelse før jeg tok fatt på oppgavens problemstilling og lesning av Jobs bok fra et eksistensielt psykologisk perspektiv.

Denne oppgaven dreier seg om en fortolkning av Jobs bok i lys av Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene. I den sammenheng er Paul Riceurs teksthermeneutikk relevant. Riceur påpeker at grunnlaget for en teksttilegnelse, er den avstanden som skiller tekstens opprinnelse fra en nåtidig leser. Målet er ikke å finne en fortolkning av forfatterens intensjon eller tre inn i tekstens historiske horisont, men å fortolke meningen som ligger i teksten selv. Distansen i tid og avstand gjør at teksten får en selvstendighet som gjør det mulig å behandle den uten å ta hensyn til forfatteren eller den opprinnelige verden teksten ble til i. Fokuset ligger på tekstens indre forbindelser og struktur, der målet for fortolkning handler om å forstå verden "foran" teksten. Det vil si hvilke mulige verdener teksten åpner for. En tekstfortolkning innebærer en komplementerende forståelse av tekstens struktur og hvilket budskap den formidler; hva den sier og hva den taler om.²⁵

I denne oppgaven er dette relevant bakgrunnskunnskap, ettersom jeg vil benytte meg av Yaloms teori som en hermeneutisk nøkkel for å åpne noe av meningsuniverset i Jobs bok. En viktig grunn til at jeg kan koble Yaloms teori og Jobs bok, er at jeg som leser har en forforståelse av at Jobs bok omhandler de eksistensielle tema (også før lesningen av teorien). Konkret vil jeg deretter i min analyse av Jobs bok kategorisere og strukturere teksten tematisk ut fra den forståelsen jeg har fått ved lesningen av Yaloms teori. Dette innebærer at jeg etter å ha satt meg inn i teorigrunnlaget, først leser Jobs bok med et fokus på Job-karakterens forhold til døden. Deretter gjentar jeg lesningen med stadig nye fokus på hans forhold til friheten, til isolasjonen og til meningsløsheten. Som allerede nevnt kommer også vennene til Job å spille en underordnet, men viktig rolle i min analyse, da det er de Job forholder seg til (i tillegg til Gud) underveis i hele boken. Spesielt under kapitlet om frihet kommer jeg til å trekke frem noen av vennenes synspunkt. Måten de forholder seg til den eksistensielle friheten viser nemlig hvorfor Job og vennene etter hvert skiller lag i forståelsen av Gud, menneske og verden. Disse nye aspektene er i neste omgang med og utfordrer min første forforståelse av de spesifikke temaområdene i Jobs bok.

²⁵ Thomassen, 2006, s.166-167

Yaloms teori bygger på en deskriptiv beskrivelse og et allmennmenneskelig resultat av de pasientmøter, personlige refleksjoner og undersøkelser han har gjort. Drøftingsdelen i oppgaven vil derfor i lys av denne teorien fokusere på de resultatene og ulike måtene karakteren Job kommer til rette med sin livssituasjon på. Likevel er også Yaloms teori preget av hans forforståelse og teoritradisjon. Dette vil alltid gi rom for diskusjon om den allmennmenneskelige holdbarheten i møte med andres forforståelse. Derfor vil drøftingsdelen også inneholde noen motargumenter og alternative måter å forstå Jobs måte å komme til rette med sin livssituasjon på, samt andre metodiske tilnærminger som kan være med å utvide deler av forståelsen for Jobs situasjon ytterligere.

1.5 Materiale

Med utgangspunkt i den hermeneutisk metoden, er det viktig å velge tekster som kan gi økt forståelse om hva det vil si å være menneske i denne verden. Tekster som blir utlagt og anvendt i nye generasjoner og som fortolkes som levende tradisjon er også interessante for en filosofisk hermeneutiker. Likevel er det viktigste ved tekstvalget, at leseren føler seg truffet av innholdet og at hans og hennes fordommer blir utfordret.²⁶

Materialet og primærkildene jeg har valgt å undersøke i denne oppgaven er altså et av Irvin D. Yaloms hovedverk, *Eksistensiell psykoterapi*, og *Jobs bok* i det gamle testamentet. Som nevnt har jeg alltid hatt stor interesse for eksistensielle tema og *Jobs bok* vært inspirerende og utfordrende lesning for å forstå *et lidende menneskes* måte å forholde seg til seg selv, Gud og verden. I tillegg til dette personlige utgangspunktet er det også viktig å si noe om den teoretiske og historiske tradisjonen og om mitt valg av teori- og analysemateriale.

I boken *Eksistensiell psykoterapi* finner vi filosofisk og litterært materiale kombinert med Irvin D. Yaloms selvopplevde kliniske observasjoner og empiriske undersøkelser. Det er en bok om psykoterapi på eksistensialistisk grunnlag. For å utbygge og underbygge sin teori benytter Yalom seg av eksistensfilosofisk tankegods fra Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Scopenhauer, Sartre, Camus og mange andre filosofer, samt eksistensielt orienterte teologer og psykologer fra det 20. århundre. Yaloms personlige psykoterapeut og venn Rollo May kan nevnes som en spesielt viktig inspirasjonskilde. Han er påvirket av verdenslitteraturens store forfattere – Tolstoj, Dostojevskij og Kafka. *Eksistensiell psykoterapi* er hovedsaklig skrevet

²⁶ Wetlesen, 1983, s. 222

for klinikere med et praktisk sikte. Yalom understreker at hans aller største inspirasjonskilde, er pasientene han har møtt og utforsket livet sammen med.²⁷ Dette er antagelig grunnen til at jeg – og mange med meg – etter bare få siders lesning av Yaloms verk(er) får en sterk følelse av at ”dette stemmer!”²⁸ Yalom har en utrolig evne til å fenge leseren med forståelig språk og interessante perspektiver. Jeg opplever han snakker brutalt og til tider nokså pessimistisk om livet og tilværelsen, men på den andre siden får han med sin ærlighet frem dype sannheter om mennesket som det er lett å kjenne seg igjen i.

Jobs bok i det gamle testamentet har opp gjennom århundrene vært gjenstand for mange spekulasjoner og tolkninger. Nøyaktig når boken ble skrevet vet man ikke helt, men de fleste forskere antar en gang mellom 500-400 f.kr.²⁹ Boken har blitt gransket og tolket både innefor teologien, filosofien, psykologien og andre fagfelt. En av de mest kjente psykologiske tilnærmingene til Jobs bok er trolig gjort av den sveitsiske psykiateren C.G. Jung i hans verk, ”*Answer to Job*.”³⁰ Enkelte litteraturforskere anser boken for å være blant verdenslitteraturens største mesterverk.³¹ Innenfor kunst og kultur har boken også gjennom århundrer vært til stor inspirasjon. Hvorvidt Job var en historisk person eller ikke, vet ingen. Opp gjennom historien har imidlertid mange havnet i lignende situasjoner som Job.³² For det lidende mennesket er han derfor nærmest blitt et ”ikon”, som mange har assosiert seg med og funnet trøst hos. Slik kan man kanskje si det samme om diktverket Jobs bok som Yalom påpeker om romanens påvirkningskraft, at ”sannheten om de fiktive personene beveger oss, fordi det er sannheten om oss selv.”³³ Jobs måte å forholde seg til Gud midt i sine brutale lidelser, har dessuten for mange kristne vært forbildelig og inspirerende, og deler av boken har ofte blitt sitert i den kristne tradisjonen. Et av de mest kjente eksemplene er Jobs ”håpsbekjennelse” i 19,25, ”Jeg vet min gjeløser lever. Som den siste skal han stå fram i støvet” - der gjeløseren ofte har blitt assosiert med Kristus.

I denne oppgaven vil det være disse to primærkildene som er de viktigste materialet. Likevel vil jeg også benytte meg av ulike sekundærlitteratur. I teorigrunnlaget vil særlig andre bøker av Yalom være vesentlig å trekke inn for en mer helhetlig forståelse av hans tankegang. Ellers vil

²⁷ Føllesdal (forord) i Yalom, 2011, s.11-12

²⁸ Eielsen, 2014, s.3

²⁹ Skarsaune, 1978, s.13; Bartholomew, 2011, s.129

³⁰ Jung, 1998

³¹ Skarsaune, 1978, s.13

³² Knoff, 1994, s.133

³³ Yalom, 2011, s.39

jeg trekke inn andre forskere som kan utfylle Yaloms forståelse av de fire grunnvilkårene, der det etter min mening er mer å si.

1.6 Disposisjon

I denne oppgaven vil jeg altså benytte meg av Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkår som analyseverktøy for lesningen av Jobs bok. Innledningsvis vil jeg se på Yaloms teori om døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Deretter anvender jeg den samme tematiske disposisjonen i analysen av Jobs bok. I undersøkelsen av Jobs forhold til de eksistensielle grunnvilkårene, vil jeg også se på noen aspekt ved vennenes tro og synspunkter. Hensikten er å finne ut hvilken innvirkning de har på Job, i hans forhold seg til seg selv, verden og Gud midt i det vonde. Til slutt i boken inneholder dialogen en tale av Gud. Aspekter ved denne talen vil bli nevnt, men ikke utdypet, da hovedmålet i denne oppgaven er en økt forståelse av Jobs måte å forhold seg til de eksistensielle vilkårene, ikke bokens innhold generelt.

Oppgavens teori og analyse vil ende opp i en diskusjon, som for det første vil inneholde en drøfting av den allmennmenneskelige holdbarhet i Yaloms teori. For det andre vil jeg i diskusjonen fremheve ulike måter å forstå Jobs (og vennenes) forsøk på å komme til rette med sin situasjon innenfor rammene av Yaloms teori. Og for det tredje vil jeg drøfte hvorvidt teorien fungerer som ”gode briller” for å forstå Job. Jeg er naturligvis ikke helt ”objektiv” i min lesning av Yaloms teori. Mitt utvalg vil både være preget av hva jeg anser som mest relevant med tanken på analysen av Jobs bok, og av min personlige interesse av hva jeg anser som spennende og lærerikt stoff. På samme måte er jeg naturligvis heller ikke ”nøytral” i mitt utvalg og fokus i analysen og diskusjonen. Målet og ønsket er likevel å la det jeg leser av både teori- og analysemateriale prege og utfordre min forforståelse og på den måten oppdage nye perspektiver ved Jobs bok, samt få en dypere forståelse av menneskets ”væren-i-verden”. Avslutningsvis vil jeg prøve oppsummere hele oppgaven i en konklusjon.

2. Irvin D. Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene

Innenfor filosofien, psykologien og teologien har mange opp gjennom historien vært interessert i eksistensielle spørsmål. Spørsmålene knyttet til våre menneskelige grunnvilkår og meningen med livet er like gamle som menneskene selv. Eksistensialisme handler om vår ”væren i verden.”³⁴ Selv om eksistensielle tenkere vektlegger ulike perspektiver, deler de det samme grunnleggende premisset: ”Vi menneske er de eneste skapningene vår egen eksistens er et problem for.”³⁵ Eksistensialistene står videre i en motsetning til ”essensialistene” som har sitt opphav i Platons ide-lære og som har preget store deler av tankesettet i vesten og kristendommen. I denne sammenheng er målet og meningen med livet å realisere sin essens. Slik vi i utgangspunktet var skapt før syndefallet, der Gud var den ytterste og fullkomne essens. I denne tradisjonen blir essensen og væren (ontologien) stående som synonyme begreper. For eksistensialistene går derimot eksistensen forut for essensen. Tanken går på at mennesket ikke har en gitt og medfødt natur, men at det er vår livsoppgave i kraft av å eksistere også å skape seg selv.³⁶ Å eksistere vil si å tre frem, være tilstede. Når et menneske trer inn i eksistensen, trer vedkommende inn i en karakter og viser hvem man er – man blir seg selv.³⁷ Dette skjer ikke i et tomrom, men i en konkret kontekst.³⁸ Det er de valgene vi tar i frihet i livets utallige veikryss som former vår identitet. Martin Heidegger snakker om viktigheten av å bli bevisst sin egen ”væren-til-død” (Sein-zum-Tode), for å kunne nå fram til sitt autentiske selv – sin ”egentlighet”.³⁹ Det er ingen lett vei, fordi det innebærer å måtte møte sin dypeste angst. Nemlig angsten for døden og intet.⁴⁰

Irvin D. Yalom påpeker at eksistensiell terapi ikke bør bli sett på som en egen skoleretning. At betegnelsene ”eksistensiell psykologi eller psykoterapi” brukes, handler om hvorvidt eksistensielle temaer inngår og vektlegges i terapien. Målet er ikke å rokke ved de faglige og allmenn anerkjente teoriene og metodene i psykologien eller den kliniske erfaring og forskning. Det handler isteden om et ønsket utvidet perspektiv på mennesket når eksistensielle tema trekkes inn i behandlingsrommet.⁴¹

³⁴ Austad, 2014, s.143-144

³⁵ Yalom, 2015, s.187

³⁶ Austad, 2014, s.143-144

³⁷ Jacobsen, 2000, s.28

³⁸ Austad, 2014, s.144

³⁹ Ibid., s.146

⁴⁰ Ibid., s.143-144

⁴¹ Ibid., s.152-153

Som allerede nevnt distanserer Yalom seg fra religiøse trossamfunn. Selv kommer han fra en ortodoks jødisk familie, og sier om sin oppveksts pedagogiske oppdragelse, at synagogen han og hans familie tilhørte ”var preget av en rigid, ubøyelig autoritetsholdning som jeg fant svært frastøtende.”⁴² I møte med ulike typer religiøsitet som ble utøvet og praktisert i ulike trossamfunn i USA, så han med særlig bekymring på fellesskap og menigheter som insisterte på at det bare fantes én trosoppfatning som var den rette. Like mye bekymret han seg over de mindre reflekterte og mer irrasjonelle alternativbevegelsene (bla. New Age) som heller ikke våget å ta innover seg det tragiske, men realistiske synet på livet og tilværelsen: ”Vi er alle i samme båt, og ingen terapeuter, ingen personer er immune for eksistens iboende tragedie.”⁴³ I følge Yalom har religionene i møte med verdens og sin egen eksistens alltid startet med svarene i stedet for å gå inn i spørsmålene. Derfor er han dypt skeptisk til religiøse settinger der mennesker kun overtar andres gudstro eller trosoverbevisning og ”forsvarsverk” mot å møte de eksistensielle grunnvilkårene i livet. For i følge Yalom er religion nettopp dette; et forsvarsverk mot den grunnleggende angsten vi alle mennesker sitter med i kraft av bare å være til – nemlig angsten for døden.⁴⁴

Yalom holder seg innenfor psykoterapien, der Freud kan sies å være opphavsmann og far. Den eksistensielle teorien har felles trekk med Freuds psykoterapitanke når det gjelder at menneskelig angst skaper forsvarsmekanismer hos oss mennesker som hemmer utvikling. Samtidig har Yaloms teori et helt annet utgangspunkt for hvordan denne angsten skapes. For Freud hadde angsten sitt opphav i farsrelasjonen og de tabubelagte seksuelle driftene, mens for Yalom er menneskets bevissthet om de endelige grunnvilkårene utgangspunktet for angsten. Grensen mellom hvem som er syk og frisk er ikke bare avhengig av tilstedeværende eller fraværet av angst og stress, men av ”samspillet mellom det allestedsnærværende stresset og den enkeltes forsvarsmekanismer.”⁴⁵

2.1 Døden

Mennesket er opptatt av døden, bevisst eller ubevisst, helt fra de aller første leveårene.⁴⁶

Yaloms grunnleggende påstand er at ”døden klør hele tiden.”⁴⁷ I følge han er døden

⁴² Yalom, 2007, s.28

⁴³ Yalom, 2007, s.38; Austad, 2014, s.151

⁴⁴ Yalom, 2007, s.38-39; Austad, 2014, s.151

⁴⁵ Yalom, 2011, s.30

⁴⁶ Ibid., s.101

⁴⁷ Ibid., s.49

fundamental for all menneskelig erfaring og adferd, helt fra det dypeste personlige hos enkeltindividet til samfunnets største og offentlige makrostrukturer. Hele måten vi lever livene våre på understreker dette. Vår trang til å fylle tiden, vår avhengighet av ting og folk, troen på myten om menneskenes fremskritt og vår streben etter å bli til noe.⁴⁸ Vi gjør alt vi kan for å skyve unna det faktum at vi, uansett hvem vi er eller hvordan vi lever, i dette livet går en endestasjon i møte. Psykolog og psykoterapeut Anna Kåver påpeker vår menneskelige trang til å søke lykken: ”For å oppnå lykke har vi mennesker over lang tid utviklet og raffinert forskjellige metoder for å unngå lidelse i alle former, både i vårt indre og i det ytre livet.”⁴⁹ Vi ønsker ikke å se i øynene at en del av det å leve ikke bare innebærer lykke, glede og god helse, men like mye smerte, angst og lidelse. Derfor hender det også at mange faktisk ofte blir mer ulykkelige fordi man prøver uten suksess, å kontrollere det som ikke kan kontrolleres, døden.⁵⁰

I sin beskrivelse av døden i *Eksistensell psykoterapi* fremmer Yalom to påstander:

1. Døden er urkilden til all angst.
2. Psykologisk sett er livet og døden gjensidig avhengig av hverandre, og en bevissthet om døden kan føre til et endret perspektiv og syn på livet.⁵¹

2.1.1 Døden som urkilde til angst

Yalom definerer dødsangsten som angsten for ”å opphøre å være til”⁵² Han siterer Kierkegaard og Heideggers mørke ordspill: ”Hva frykter mennesket? Intet!”⁵³ Dette er altså menneskenes grunnleggende angst; frykten for intet, å bli ingenting, forsvinne til det ukjente. Fordi denne grunnleggende angsten ikke kan lokaliseres, vekkes det hos mennesket en følelse av hjelpeløshet og avmakt.⁵⁴ Å befinne seg midt i denne angsten er like vanskelig og vondt som ”å stirre rett på solen”, og fordi vi ikke kan gå rundt stive av redsel helt tiden, omdannes angsten til frykt isteden.⁵⁵ Derfor møter man sjeldent angsten i sin opprinnelige form, verken hos seg selv eller andre. I stedet møter vi ofte frykten for noe eller noen. Forskjellen på angst og frykt ligger nemlig i at vi kan planlegge forsvar og strategier mot det vi frykter, noe vi ikke

⁴⁸ Ibid., s.62-63

⁴⁹ Kåver, 2005, s.23

⁵⁰ Ibid., s.23-24

⁵¹ Yalom, 2011, s.49

⁵² Ibid., s.65

⁵³ Yalom, 2011, s.423

⁵⁴ Eielsen, 2014, s.9; Yalom, 2011, s.65

⁵⁵ Yalom, 2015, s.14

kan ovenfor angsten som vi ikke helt vet hva er eller kan lokalisere.⁵⁶ Forskyvningsprosessen fra intet til noe skjer, er som regel ubevisst og lynraskt. For eksempel kan dødsangsten ubevisst omdannes til frykt for mørket. Vi trenger da kun å slå på lyset for å vinne tilbake kontrollen og mestringsfølelsen.⁵⁷ Verre er det når denne forskyvningsprosessen fører til frykt for andre mennesker. Både historien og dagens nyhetsbilde viser at mange har gått og fremdeles også går til drastiske – og i mange tilfeller ødeleggende og grusomme – maktmiddelbruk ovenfor andre mennesker for å opprettholde egen kontroll og mestringsfølelse i livet. Makt er nemlig i følge Yalom, et av flere effektive middel for å dempe dødsangsten.⁵⁸

2.1.2 Forsvarsmekanismer mot døden

Dødsangsten er for overveldende for oss mennesker i sin rå, opprinnelige form. Derfor utvikler vi forsvarsmekanismer for å beskytte oss mot den. Dette skjer helt fra våre første leveår. Det finnes mye psykologisk og psykodynamisk kunnskap å hente på dette området innenfor tilknytningsteoriene i den relasjonsorienterte psykoanalysen, der blant annet John Bowlby og Mary Ainsworth er sentrale aktører. Tilknytning handler om at noe svakere knytter seg til noe sterkere, som i et biologisk og evolusjonsperspektiv handler om barnets hengivelse til de sentrale omsorgsgiverne for å få det barnet trenger til å overleve. Samtidig har forskning vist at tilknytning - like mye som for overlevelsens skyld - handler om å dekke et grunnleggende psykologisk behov for kontakt, nærhet, trøst, trygghet og affektregulering.⁵⁹ Viktige begreper innenfor tilknytningsteori er; trygg base og trygg havn. Den trygge basen handler om at omsorgspersonene blir sett på som et springbrett som barnet kan utforske verden fra⁶⁰, mens den trygge havnen er det stedet barnet kan vende tilbake til når det blir urolig eller redd. Bowlby fremhever også separasjonsangsten som sentral, da han mener den refererer til frykten og uroen barnet opplever når de skilles fra sin tilknytningsperson.⁶¹ Yalom understreker også at det ikke er noen tvil om at angsten for adskillelse er gjeldende fra tidlig spedbarnsalder, slik Bowlby hevder. Likevel er han uenig i Bowlbys påstand om at separasjonsangsten er den primære angsten som da vekkes. Yalom påpeker at forskning godt kan si noe om hva som kan utløse engstelse og stress hos en person, men derimot ikke noe om

⁵⁶ Eielsen, 2014, s.9; Yalom, 2011, s. 65

⁵⁷ Eielsen, 2014, s.9

⁵⁸ Yalom, 2011, s.153

⁵⁹ Halstensen, 2014, s.113-114

⁶⁰ Bowlby, 1988; Eielsen, 2014, s.7; Halstensen, 2014, s.119-121

⁶¹ Bowlby, 1988; Eielsen, 2014, s.7-8; Halstensen, 2014, s.121

hva denne engstelsen er. Han mener det under separasjonsangsten skjuler seg en enda mer fundamental angst, nemlig angsten for døden.⁶²

I følge Yalom er derfor barns viktigste utviklingsoppgave er knyttet til det å takle angsten for døden og utslettelsen. Måten å håndtere dette på bygger alltid på fornektelser. Utviklingen av forsvarsstrategier er vider en viktige faktor i dannelsen av en persons karakter.⁶³ Selv om Yalom understreker at det er et komplisert forhold å forstå og beskrive hvordan mennesket håndterer dødsangsten, trekker han frem to grunnleggende forsvarsmekanismer:

1. Troen på ens egen særegenhet og personlig usårbarhet
2. Troen på at det i siste instans alltid vil finnes en endelig befrier.⁶⁴

Et vanlig forsvarsverk som er bygget på troen om at naturlovene og intetheten gjelder alle andre enn meg selv, vil oppleve det svært brutalt å erkjenne at man en gang skal dø og at livet vil gå videre uten meg som en del av det.⁶⁵ Vår tro på å kunne unnsnippe døden ligger til grunn for mange sider ved vår adferd – vår streben etter kompetanse, effektivitet, makt og kontroll.⁶⁶ Hvor paradoksalt det enn høres ut, er selvmord i noen tilfeller en handling basert på dødsangst. Å aktivt møte døden, er en form for å utøve makt og kontroll (i alle fall følelsesmessig) over det som i sin ”væren” ikke kan kontrolleres. Noen har dessuten en magisk oppfatning av døden som reversibel og midlertidig.⁶⁷ Denne formen for forsvar henger videre sammen med et hvert menneskes livsoppgave, nemlig å separeres fra sine foreldre og skape sin egen autonomi. Problemet og utfordringen oppstår når selvutfoldelsen og prestasjonen – som tidligere har vært opplevd givende og livsutfoldende – kommer til det punkt hvor angsten gjør seg gjeldene. Det er da håpet om frigjøring ligger i den andre fornektelsen av døden; troen på en personlig befrier.⁶⁸

Troen på en personlig befrier har naturlig nok kulturelle implikasjoner med påvirkning fra foreldre og religionenes forkynnelse om et evig liv, og en alltid og allestedsnærværende gud som kan ”kontaktes” via barnets bønn. Likevel har troen på en personlig befrier like mye rot i spedbarnets tidlige erfaring om foreldrene som beskyttende (der det er tilfelle) når barnet tøyser grensene. Yalom kaller derfor troen på Gud for en ”antroposentrisk illusjon”. Troen på

⁶² Yalom, 2011 s.129-131

⁶³ Ibid., s.11

⁶⁴ Ibid., s. 101

⁶⁵ Ibid., s.151

⁶⁶ Ibid., s.153

⁶⁷ Ibid., s. 155

⁶⁸ Ibid., s. 162

Gud er en personifisering av den erfaringen barnet har av foreldrene sine fra de første leve-årene.⁶⁹ Yalom snakker mye om religion som forsvarsverk, men han snakker lite om utviklingen av dette forsvarsverket. I denne sammenheng er det igjen verdt å ta et utblikk mot den relasjonelt orienterte psykoanalysen. Den argentinske psykoanalytiker Ana Maria Rizzuto har forsket mye på utvikling av religiøs tro hos barn og dens videre psykologiske funksjon også inn i voksenlivet.⁷⁰ Lik tilknytningsteorien fokuserer Rizzuto på forskning innenfor den relasjonelt orienterte psykoanalysen. Hun har et objektsrelasjonsteoretisk perspektiv som fokuserer på de indre representasjonene individet danner ut fra relasjonene de står i. Det handler om individets emosjonelt ladete minner og fantasier knyttet til viktige tilknytningspersoner. Rizzuto utvider Donald Wood Winnicotts teori om overgangsområde til også å gjelde for mennesket gudsrepresentasjon. Mennesket står i en kontinuerlig prosess med å holde indre og ytre realiteter sammenbundet og samtidig adskilt.⁷¹ Winnicott beskriver overgangsområde som mellomrommet der det blant annet lek, religiøse, spirituelle og estetiske erfaringer skjer. Derfor er det viktig å være klar over at det man forestiller seg og de representasjonene man har inni seg, ikke nødvendigvis eksisterer der ute. For representasjonene er aldri noen direkte kopi av barnets tilknytningspersoner, eks. foreldrene. De er like mye representasjoner av det man ønsker at de skal være. Winnicott beskriver ”bamsen” som et eksempel på overgangsobjekt mellom barnets indre og ytre verden. I leken med bamsen tillegger barnet egenskaper både fra seg selv og foreldrene (evt. andre viktige tilknytningspersoner og relasjoner) for å regulere sine egne følelser, frustrasjoner og behov.⁷² Rizzuto anvender objektsrelasjonsteorien som et rammeverk for å undersøke individets representasjon av Gud. Denne gudsrepresentasjonen kan forandres eller forbli uforandret, men når den først er dannet blir den til gjenstand for akseptering og avvisning hele livet gjennom. Det er viktig å understreke at Gud skiller seg fra andre overgangsobjekter, fordi Gud ikke har opphav i en fysisk relasjonserfaring, men er dannet av andre fysiske representasjoner og tilknytningspersoner. Representasjonene har likevel alltid mulighet til å forandre og omforme seg ettersom ny erfaring kommer til.⁷³

⁶⁹ Ibid., s.123-124

⁷⁰ Rizzuto, 1979; Stålsett, 2014, s.97-99

⁷¹ Stålsett, 2014, s.100-101

⁷² Winnicott, 1953; Stålsett, 2014, s.100-101

⁷³ Stålsett, 2014, s.97-103

Rizzuto fremmer en tese om at ”også den som ikke tror på Gud i en verden der Gud er et begrep, vil vite hvilken gud en ikke tror på.”⁷⁴ I følge henne er vår posisjon til Gud formet av våre relasjonelle erfaringer. Derfor vil et avstandsforhold til en ontologisk Gud, likevel ikke innebære et psykologisk avstandsforhold til gud. Yalom understreker at det er en kjensgjerning at menneskeslekten og ”ingen tidligere kultur har noen gang ment at menneskeslekten er alene i en likegyldig verden.”⁷⁵ Der ”den endelige befrier” ikke har vært troen på en ontologisk Gud, har mange endt opp med en tro på en leder eller høyer formål og ideologi i livet. Mennesker har til alle tider kjempet for å vinne over angsten for døden ved å nærmest ”frivillig” gi avkall på sin egen frihet for troens skyld.⁷⁶ Denne formen for forsvarsmekanisme er svært begrensende for individets innerste vesen i følge Yalom. Ved ”å gå opp i en annen” mister man seg selv og får ikke utforsket og utfoldet sitt enorme potensial som menneske.⁷⁷ Denne selvbegrensingen fordrer en skyldfølelse hos den enkelte, som flere eksistensielle filosofer har betegnet for den ”eksistensielle skyldfølelse”. Yalom siterer Otto Ranks beskrivelse: ”Når vi beskytter oss selv... mot å leve eller utvikles for intens eller hurtig, føler vi oss skyldige på grunn av det ubrukte livet, det ulevde livet i oss selv.”⁷⁸ Den eksistensielle skyldfølelsen henger nært sammen med frihet og ansvar som utdypes i neste kapittel.

2.1.3 Døden og livet som gjensidig avhengig

Livet og døden er psykologisk gjensidig avhengig av hverandre og menneskene står derfor i en konstant kamp mellom angsten for døden og angsten for livet.⁷⁹ Ernst Beckers beskriver denne mekanismen slik:

”The ironic thing about the narrowing-down of neurosis is that the person seeks to avoid death, but he does it by killing off so much of himself and so large a spectrum of his action-world that he is actually isolating and diminishing himself and becomes as though dead. There is just no way for the living creature to avoid life and death [...]”⁸⁰

Når vi verken kan leve eller dø uten å oppleve angst, hvordan skal vi da forholde oss til eksistensen vi har fått? Yalom hevder at: ”Selv om døden som faktisk fysisk hendelse

⁷⁴ Stålsett, 2014, s.99-100; Rizzuto, 1979

⁷⁵ Yalom, 2011, s.162

⁷⁶ Ibid., s.162

⁷⁷ Ibid., s.164

⁷⁸ Ibid., s.182

⁷⁹ Yalom, 2011, s.176

⁸⁰ Becker, 1973, s.74

tilintetgjør oss, så kan tanken på døden redde oss.”⁸¹ Hans hovedpoeng at angsten for døden er opphavet til mange av våre stresslidelser, bekymringer og konflikter. Den eneste måten å få bukt med mange av plagene vår er å gå rett til kjernen av problemene – ved å stille seg ansikt til ansikt med dødsangsten. ”Å stirre døden i hvitøye” kan i følge Yalom både dempe frykten og berike livet.⁸² Flere store tenkere har kommet frem til det samme – at en bevissthet om døden er til større berikelse enn forringelse av livet. Døden tilfører livet intensitet. Heidegger snakker om en ”ontologisk værenstilstand”, for å leve livet på en autentisk og sann måte. Han påpeker han at mennesket ikke bare er et værende vesen, men også har en bevissthet om egen væren. Det er kun i den værenstilstanden der vi har rettet oppmerksomhet mot døden, samt konfrontasjon med at vi selv er ansvarlige for egen væren, vi har mulighet til å forandre oss til det mer autentisk menneskelige.⁸³

2.2 Friheten

Hvor merkelig det enn høres ut – i alle fall ut fra dagligtalens ofte positive betydning av ordet – er også *friheten* i følge Yalom, en av de fire menneskelig eksistensielle grunnvilkårene. Likevel, og på tross av ordets ”positive” klang, er det som Erich Fromm uttrykker det i sin bok, *Flukten fra friheten*,⁸⁴ at vi mennesker har et svært ambivalent forhold til frihet. Vi kjemper for den, men når vi først har fått den overgir vi den ”gladelig” til totalitære regimer som kan ta ansvarets byrder for oss.⁸⁵ ”Selv en tyrann er å foretrekke ovenfor ingen leder.”⁸⁶ Ansvar – eller frykten for ansvar - er i denne sammenheng en viktig nøkkel til å forstå hvorfor vi handler som vi gjør. Uløselig forbundet med friheten er nemlig ansvaret, i betydningen at man må bli klar over at det er en selv som skaper sitt eget jeg, sin skjebne, livssituasjon og følelser. I enkelte tilfeller til og med sin egen lidelse.⁸⁷ Denne innsikten er skremmende for mennesket, og de fleste hengir seg derfor heller til ansvarsfraskrivende forsvarsmekanismer, da friheten er så nært sammenkoblet med de tre andre vilkårene; døden, isolasjonen og meningsløsheten. Hadde vi levd evig og døden ikke hadde vært en ukjent endestasjon, hadde heller ikke valgene friheten innbyr til vært så fundamentale og avgjørende. Vi kunne prøvd ut de valgene vi ikke tok først i neste veiskille. Å ta et valg og beslutning i livet innebærer en grenseopplevelse for mennesket på samme måten som døden gjør. Når vi dypest sett er alene

⁸¹ Yalom, 2015, s.17

⁸² Ibid., s.18-19

⁸³ Yalom, 2011, s.50-51

⁸⁴ Fromm, 1992

⁸⁵ Yalom, 2011, s.383

⁸⁶ Ibid., s.267

⁸⁷ Ibid., s.356-357

(den eksistensielle isolasjon) i følge Yalom, er vi også alene ansvarlige for hvordan vi skal bruke den tildelte friheten. Ingen andre kan ta valgene og det ansvaret valgavgjørelsene innebærer for oss. Videre er det også vi selv – på grunn av friheten vi har – som er nødt til å skape og leve ut vår egen mening med livet – i en meningsløs verden.⁸⁸

2.2.1 Spørsmål om fri vilje

Mennesket er altså frie i følge Yalom. Sagt med andre ord, mennesket har fri vilje. Yalom er inspirert av den eksistensielle psykoanalytiker Rollo May. Han kritiserer Freud for nettopp å fraskrive mennesket den frie vilje og ansvar for sitt eget liv. Freud tenker at mennesket er determinert. Mennesket er ikke alene og sjåfør i eget liv, men blir drevet av sine ubevisste drifter. Til dette spør (May og) Yalom:

”Hvis det er riktig at et menneskes fysiske og psykiske aktiviteter i ett og alt er determinert, hvis det ikke finnes noen drivkraft, hvem eller hva er det da som kan ”gjøre en innsats”, vise ”besluttsomhet” eller ”mot”?”⁸⁹

Ansvarsfraskrivelse henger nært sammen med eksternt ”locus of control”. Eksternt locus of control innebærer at man fraskriver seg en del av sin frihet til fordel for å hengi seg til andre, autoriteter ol. Forskning viser at risikoen for depresjon er større for mennesker som mener det ikke er mulig å gjøre noe med situasjonen man er havnet i fordi man tenker at den er determinert av omgivelsene.⁹⁰

Likevel påpeker også Yalom at det finnes noe som er ”eksternt gitt”. Vi kan ikke fornekte at bla. barndom, arv, miljø og andre tilfeldigheter spiller en rolle i våre liv. Vår vilje blir formet av våre foreldres respons på impulsene våre når vi er barn. Yalom er i denne sammenheng opptatt av at motstandsviljen barn opptrer med ovenfor foreldrene sine. Måten foreldrene prøver å regulere de ”ukontrollerte” impulsene fra barnet, er viktig for barnets vilje og ønsker også senere i livet. Disse tingene er svært viktige faktorer for en persons evne til å ta ansvar for sitt eget liv.⁹¹ Videre trekker Yalom frem B.F Skinner som hevder at menneskets fremtid i ett og alt er bundet av omstendighetene. Det finnes en gjensidig avhengighet mellom adferd og miljø. Vår adferd påvirkes av det miljøet vi lever i, og miljøet påvirker adferden vår. For-

⁸⁸ Eielesen, 2014, s.36-37; Yalom, 2011, s.266

⁸⁹ Yalom, 2011, s.343

⁹⁰ Yalom, 2011, s.314-315

⁹¹ Ibid., s.360-362

skjellige miljøer er ikke gitt på forhånd, det har sine årsaker, i likhet med adferden. Likevel understreker Yalom at det å erkjenne og akseptere det eksternt gitte, er ikke ensbetydende med at man skal forholde seg passivt til sitt ytre miljø. Full ansvarserkjennelse kjennetegnes ikke kun av at man fyller sin egen livsverden med mening, men innebærer at man også har et ansvar til å endre sine ytre omgivelser når dette er mulig.⁹²

Vår holdning til situasjonen vi er kommet opp i, er i denne sammenhengen viktig. Slik Otto Binswangers uttaler til Freud på hans fødselsdag: ”Den omstendighet at våre liv er determinert av livets krefter, er bare den ene siden av sannheten; den andre er at vi determinerer disse kreftene som vår skjebne.”⁹³ Vi har et valg og de eksistensielle vilkårene trenger ikke lamme oss fullstendig om vi ikke velger det sånn.

2.2.2 Eksistensiell skyldfølelse

Utover det eksternt gitte er vi altså alltid frie til å velge hvordan vi skal forholde oss til de ulike situasjonene vi står i. Når det er sagt, hvorfor er det da likevel så vanskelig for mennesket å ta innover seg og – ikke minst – gjennomføre ansvaret man har for livet sitt? Hvorfor fraskriver vi oss så ofte ansvaret til andre autoritets-personer eller kommer med unnskyldninger som at det er omgivelsenes ”feil” at man er havnet i en gitt situasjon og dermed ikke kan endre på noe som helst? Til dette svarer Yalom ut fra sin egen terapeutiske erfaring: ”Når terapeuten forsøker å vekke pasientens ansvars-bevissthet, møter han raskt en ubuden gjest [...] Det er skyldfølelsen.”⁹⁴ I motsetning til de relasjonelle skyldfølelsene; den innbilte eller nevrotiske skyldfølelsen og den faktiske eller ”reelle” skyldfølelsen, trekker Yalom til en tredje form, den eksistensielle. Denne skyld-følelsen handler om den skylden mennesket opplever i forseelsen mot seg selv. Paul Tillich uttrykker denne formen for skyldfølelse slik: ”In every act of moral self-affirmation man contributes to the fulfillment of his destin, to the actualization of what he potentially is.”⁹⁵ Det finnes en sammenheng mellom skyld og muligheter eller potensial. Når vi forsømmer å realisere vårt potensial vekkes det i oss en stemme som dømmer oss skyldige, nemlig ”samvittighetens stemme”. Yalom sier det slik: ”Mennesket er ansvarlig for tilværelsen; bokstavelig talt avkreves mennesket et svar på hva det har gjort ut av seg selv. Han som spør er menneskets dommer, nemlig personen

⁹² Ibid., s.321-322

⁹³ Ibid., s.322

⁹⁴ Ibid., s.329

⁹⁵ Tillich, 2000, s.52

selv.”⁹⁶ Denne situasjonen er angstfremkallende for mennesket – i absolutt forstand handler det om selvavisning og/eller fordømmelse. Det ”eneste” som kan hjelpe mot dette er selvrefleksjon over egne utviklingsmuligheter. For når en person forneker sine utviklingsmuligheter og potensial, befinner han eller hun seg alltid i en tilstand av skyldfølelse.⁹⁷

Eksistensiell skyldfølelse handler ikke om innbilte eller faktisk kriminelle handlinger man har gjort mot noen andre, men er et resultat av en unnlattelsessynd mot seg selv. I følge Yalom – og flere tidligere filosofer og psykologer før han – er den eneste måten å finne frem til sitt potensial, å ”kaste seg ut” i selvrefleksjonen over angsten for friheten og ansvaret, skyldfølelsen og samvittighetens stemme. Utviklingspotensialet for livet og friheten – og for måten å forholde seg til døden – handler også her om å møte den nakne sannheten om våre vilkår. Noe som nok skaper angst, men som likevel vil føre til livsmestring og livsutvikling.⁹⁸

2.2.3 Ønske – vilje – handling

I motsetning til Freuds tanke om at mennesket er psykisk determinert, fremhever Yalom Otto Ranks forståelse av viljen som ”en positiv og styrende struktur, som både gjør kreativ bruk av de instinktmessige driftene og hemmer og kontrollerer dem.”⁹⁹ Å ville betegner ikke bare styrke og beslutsomhet, men også utviklingsmuligheter.¹⁰⁰ Ønsket er en innrømmelse av en lengsel til å endre fremtiden, og er i følge May selektivt og individuelt og noe annet enn behov slik Freud fremhever som noe grunnleggende. Ønsket gir viljen varme, friskhet og fylde, mens viljen gir ønsket målrettethet og modenhet.¹⁰¹ Rank beskriver tre stadier av viljens utvikling; 1. Motviljen: motstand mot en annens vilje, 2. Positiv vilje: man vil det man er nødt til, 3. Kreativ vilje: man vil det man ønsker. Målet i terapi er å omforme de første viljestypene til den tredje; kreative vilje, da den kreative personlighetstype har en sunn kontakt med sine egne følelser og dermed også vil ha vilje til å gjennomføre sine ønsker. Den største feilen foreldre gjør under oppdragelsen er å undertrykke den første motviljen eller ”negative vilje”, da personer som opplever dette tidlig vil komme til å undertrykke sitt følelsesliv senere. Utfallet kan i verst fall da bli en nevrotisk personlighetstype der viljen er innvevd i

⁹⁶ Yalom, 2011, s.330-331

⁹⁷ Ibid., s.311

⁹⁸ Ibid., s.333; 339

⁹⁹ Ibid. s.349

¹⁰⁰ May, 1983, s.243; Yalom, 2011, s.355

¹⁰¹ May, 1983, s.218; Yalom, 2011, s.357

skyldfølelsen og et hemmet følelsesliv. Eller den asosiale som har en undertrykket vilje og dermed lar seg styre av impulser.¹⁰²

Det er feilaktig å oppfatte vilje som viljestyrke. Vi begynner alltid på noe i kraft av et ønske og gjennomfører det i kraft av et valg. En handling kan bare gjennomføres på egne vegne dersom man er i kontakt med sine egne lengsler.¹⁰³ En forutsetning for å ønske er å føle. Om ikke følelsene er tilstede, blir både ønske og valg kun moralske påbud og rasjonelle overveielser som gir normer for hva man ”bør og skal”, noe som er blokkert fra vårt sanne jeg. Et slikt menneske er ikke bare skilt fra egne følelser, men også fra andres. En annen mennesketype er den som alltid er på utkikk etter hva andre vil ha og ønsker med et mål om å gjøre den andre tilfreds. Begge disse personene blir fort lite spontane, kjedelig forutsigbare og er i bunn og grunn ikke i stand til å ta ansvar for eget liv.¹⁰⁴ Friheten er fortrenget av frykt for andres eller sin ”endelige befriers” mening. Enda dypere sitter likevel i disse tilfellene beslutningsangsten. For en viktig beslutning utsetter oss ikke bare for en grunnløs angst, men truer også våre forsvarsmekanismer mot døden. En beslutning utfordrer for det første myten om vår egen særegenhet. For det andre truer den vår tro på en endelig befrier, fordi den tvinger oss til å vedkjenne oss vårt personlige ansvar og eksistensielle isolasjon.¹⁰⁵

2.3 Isolasjonen

”Du går fram til mi inste grind. Og eg går fram til di. Innanfor den er kvar og ein av oss einsam. Og det skal vi alltid bli.”¹⁰⁶ Dette diktet av Haldis Moren Vesaas er svært beskrivende for hva det tredje grunnvilkåret for vår menneskelige eksistens, isolasjonen inneholder.

2.3.1 Eksistensiell isolasjon – noe annet enn ensomhet

Yalom beskriver tre former for isolasjon: Interpersonell, intrapersonell og eksistensiell isolasjon. Den interpersonelle handler om at man føler seg alene og ensom ovenfor andre mennesker fordi det finnes ulike ting som hindrer tilfredsstillende samvær med andre, som for eksempel inadekvat sosial intelligens. Den intrapersonelle derimot innebærer at individet er ensomt ovenfor seg selv og sin egen autonomi. Hun eller han har ikke lenger kontakt med sine egne følelser og meninger. I motsetning til disse to isolasjonstypene, som mer handler om en

¹⁰² Yalom, 2011, s.350-352

¹⁰³ Ibid., s.357-359

¹⁰⁴ Ibid., s.366-367

¹⁰⁵ Ibid., s.378

¹⁰⁶ Føllesdal (forord) i Yalom, 2011, s.16

ensomhetsfølelse som har oppstått i og på grunn av ulike relasjoner i livet, innebærer den eksistensielle isolasjonen en *uoverstigelig grøft* mellom individet, andre mennesker og verden. Yalom beskriver den slik:

”Eksistensiell isolasjon er isolasjon som ikke oppheves verken av de mest givende forhold til andre mennesker eller den høyeste grad av selvinnsikt og personlig integrasjon. [...] Eksistensiell isolasjon er en uoverstigelig kløft mellom en selv og ethvert annet vesen.”¹⁰⁷

”Vi finner oss kastet inn i en tilværelse vi ikke selv har valgt.”¹⁰⁸ Dette medfører en følelse av ensomhet og hjelpeløshet. Den henger også sammen med de andre grunnvilkårene, på den måten at et hvert menneske som blir konfrontert med døden og friheten, vil også alltid bli konfrontert med isolasjonen. Noe som igjen fører til spørsmålet om mening og en konfrontasjon med meningsløsheten.¹⁰⁹

2.3.2 Forsvar mot isolasjon

På samme måten som beskrevet om døden og friheten, har mennesket en trang til å forsvare seg mot isolasjonen. Menneskets universelle konflikt består i at vi streber etter individuasjon – noe som innebærer at vi er nødt til å konfrontere den nakne isolasjonen. Den vanligste håndteringsmetoden er fornektelse, og mange mennesker velger trygghet og sammensmeltning ovenfor individuasjon.¹¹⁰ Problemet med fornektelsen er at man gjør den andre enten til noe man klamrer seg fast til, som etablerer et falskt forhold, eller bruker den andre som en brikke og forsvarsfunksjon mot isolasjonen, et usunt forhold.¹¹¹

Å bli voksen innebærer separasjon, som igjen fører til et møte med isolasjonen. Det er en utfordrende oppgave for menneske å bli voksen, nettopp fordi det fører til problemet hvordan sammensmeltning (med andre mennesker) skal forhold seg til den nødvendige isolasjonen. Man må lære å forholde seg til den andre uten å bli en del av den andre eller benytte den andre som et verktøy for å unngå isolasjonen. Å vedkjenne seg og konfrontere sin isolerte situasjon i verden er viktig for å kunne knytte dype og givende forhold til andre mennesker. Et

¹⁰⁷ Yalom, 2011, s.417

¹⁰⁸ Ibid., s.421

¹⁰⁹ Ibid., s.418

¹¹⁰ Ibid., s.453

¹¹¹ Ibid., s.427

optimalt parforhold er der hvor partene forholder seg til hverandre på en ikke-krevende måte.¹¹² Yalom understreker videre at å uttrykke moden og kravfri kjærlighet handler om å forholde seg til andre mennesker på en uselvisk måte, samt engasjere seg i den andres væren og vekst. Å uttrykke kravfri kjærlighet er ikke ”låst” til å omhandle forbindelsen med én annen person, men handler om ”en måte å være i verden på.” Som igjen har sine egne belønninger fordi den springer ut av personlig fylde, ikke armod, vekst eller trang.¹¹³

2.4 Meningsløsheten

Når det gjelder de tre første eksistensielle grunnvilkårene, døden, friheten og isolasjonen, understreker Yalom at det er viktig å angripe disse direkte. Når det gjelder spørsmålet om meningen med livet, stiller han seg derimot ganske annerledes. Til dette spørsmålet gjelder det å ikke grave for dypt i problematikken, men heller gripe engasjementet for og i livet.¹¹⁴ Mening er et komplekst antropologisk fenomen. På den ene siden er den eneste meningen og det eneste absolutte som finnes, i følge Yalom, at universet og livet i bunn og grunn er meningsløst og derfor ikke eier noen absolutter. I denne sammenheng er han på linje med Sartre: ”Alt eksisterende kommer til verden uten grunn, lever videre i svakhet og dør ved et tilfelle... Det er meningsløst at vi fødes, det er meningsløst at vi dør.”¹¹⁵ På den andre siden er det likevel tydelig at mennesket er et vesen som krever mening og har et sterkt behov for noen absolutter å strekke seg etter. Flere mennesker har til og med gjort slutt på livet på grunn av manglende følelse av mening. Et liv uten opplevelsen av mening vil være et liv fullt av lidelse. Dette var hva Viktor Frankl oppdaget de årene han satt i konsentrasjonsleir i Auschwitz under andre verdenskrig.¹¹⁶ Mennesker som lever tett på død og lidelse har mye lettere for å overleve om de har en følelse av mening i livet.¹¹⁷

2.4.1 Hva er mening?

Å definere mening er en vanskelig oppgave fordi definisjonshandlingen selv krever mening.¹¹⁸ Yalom påpeker menneskenes stadige jakt etter sammenhenger i tilværelsen, hvordan ting henger sammen og hvorfor ting skjer.¹¹⁹ Mening omhandler langt mer en det rent

¹¹² Yalom, 2011, s.429

¹¹³ Ibid., s.438-439

¹¹⁴ Yalom, 2011, s.561

¹¹⁵ Ibid., s.499

¹¹⁶ Frankl, 1993, s.11-92

¹¹⁷ Frankl, 1994; Yalom, 2011, s.514-517

¹¹⁸ Park, 2005, s.296

¹¹⁹ Yalom, 2011, s.493-494

kognitive hos mennesket. Det handler om ”en gjennomgripende erfaring av tillit, tilhørighet og sammenheng i tilværelsen”.¹²⁰ Stressforsker og psykolog Crystal Park gjør et viktig skille mellom global mening og det å skape mening. Den *globale mening* forstås som et overordnet system av tro, mål for livet og subjektive følelser, både for ateister og gudstroende mennesker. *Å skape mening* derimot, handler om en prosess der individet må arbeide med å gjenopprette den globale meningen når det overordnede systemet har blitt utfordret eller falt sammen. Dette kan skje når et menneske opplever ulike kriser i livet som sykdom, dødsfall i nære relasjoner eller andre utfordrende og vanskelige påkjenninger. Meningsskapning blir derfor i denne sammenheng forstått som en prosess der individet utfordres til å se sin situasjon på en annerledes måte, og får et nytt tropspektiv og et nytt mål for livet. Opplevelsen av at ens egen tro og livssyn fortsatt henger sammen etter en slik gjennomgripende livshendelse, er nemlig viktig.¹²¹

Tatjana Schnell, professor i psykologi ved universitetet i Innsbruck, er en av dem som i nyere tid har gjort den mest omfattende empiriske forskningen på feltet menneskets mening og meningsdannelse i livet. Ved hjelp av måleinstrumentet *The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaires* (SoMe) har hun funnet ut at mennesket tar i bruk 26 ulike typer kilder til mening.¹²² Schnell er som Yalom mer opptatt av mennesket skapelse og funn av en *mening i livet*, enn hva som er den overordnede mening med livet. I motsetning til Park som fokuserer på meningsdannelse som skjer etter kriser i livet, er meningsdannelsen i følge Schnell nærmest et grunnleggende fenomen hos mennesket og derfor også en kontinuerlig prosess som foregår hele tiden på forskjellige måter.¹²³ Mennesket kan oppleve både meningsfullhet (som positiv erfaring) og meningskrise (som negativ erfaring), som begge har til felles å ha en affektiv, kognitiv og motiverende komponent.¹²⁴ Schnell definerer meningsfullhet som en *ubevisst* (som regel) ”a fundamental sense of meaning, based on an appraisal of one’s life as coherent, significant, directed, and belonging”.¹²⁵ Meningskrisen, som oftest inntreffer etter alvorlige livshendelser eller ”trusler” som påvirker menneskets psyke, er som regel en mer *bevisst* opplevelse av ”a judgment on one’s life as frustratingly empty, pointless and lacking meaning”.¹²⁶

¹²⁰ Danbolt, 2014, s.18

¹²¹ Ibid., s.26

¹²² Schnell, 2009, s.488

¹²³ Schnell, 2009, s.485-486; Schnell, 2010, s.345

¹²⁴ Schnell, 2009, s.487

¹²⁵ Ibid., s.487

¹²⁶ Ibid., s.487

2.4.2 Hvorfor trenger vi mening?

Frem til 1700-tallet var den vestlige verden preget av et religiøst trossystem. Den jødisk-kristne tankegangen om at verden og menneskelivet var en del av en guddommelig overordnet plan, preget hoveddelen av befolkningen. Opplysningstiden førte med seg to stormangrep mot dette trossystemet. For det første kom naturvitenskapens inntog, med blant annet den kopernikanske vendingen og Darwins evolusjonsteori. Dette førte til at samfunnets tanke om Gud endret seg og kirken etter hvert ble nødt til å omformulere deler av troen. For det andre ble det kantianske objektivitetsspørsmålet gjeldende.¹²⁷ Vi kan ikke si mer om en ting annet enn hvordan den fremtrer for meg. Likevel og på tross av angrep på samfunnets overordnede meningssystemet, har menneskeheten aldri forkastet et system av mening uten å ha noe å erstatte det med. Slik Yalom understreker det; ”Vi kan leve uten svar på hvorfor vi lever, men ikke uten svar på hvordan vi skal leve.”¹²⁸

Mennesket trenger mening uansett om man er en ateist eller et gudstroende menneske. Yalom påpeker at vi trenger mening som angstlindring ovenfor en verden uten en forutbestemt, betryggende struktur, men like mye trenger vi mening for verdiene og etikkens del. Verdier gir ikke bare enkeltindivider en rettesnor for ens egen handlemåte, men gjør det også mulig for menneske å leve i samfunn og felleskap med andre. Et fruktbart og god samfunn er bygget trenger forutsigbarhet, sosial tillit og sammenheng. For et felles forklaringsystem forteller ikke bare den enkelte hva han eller hun bør gjøre, men også hva vedkommende mest sannsynlig vil komme til å gjøre.¹²⁹

2.4.3 Hva gir mening?

Schnell kategoriserer de 26 ulike typene av kilder til mening under fire overordnede kategorier; selvtranscendens, selvaktualisering, orden og struktur, relasjoner og velvære.¹³⁰ Disse er viktige kilder i livet som motiverer engasjement, er retningsgivende og øker en persons opplevelse av betydning.¹³¹

Yalom beskriver hvilken mening det ofte gir for mange å skape noe man kan etterlate seg til kommende generasjoner. Dette kaller han for ringer i vann effekten. Enten det handler om

¹²⁷ Yalom, 2011, s.494-496

¹²⁸ Yalom, 2011, s.499

¹²⁹ Ibid., s.539

¹³⁰ Schnell, 2009, s.488

¹³¹ Schnell, 2010, s.354

materielle ting eller om videreformidling av viktige verdier og holdninger, gir det mening for mennesket å på en eller annen måte sette sitt avtrykk i verden.¹³² I boken *Da Nietzsche gråt*, beskriver Yalom denne meningsbetydningen gjennom Nietzsches tanker da han vandrer rundt på en kirkegård; ”Skjønt ingen stein hører og ingen kan se, hikster de lavt: Bring minnet mitt med.”¹³³ Ringer i vann effekten henger også sammen med meningen i å ”fullbyrde sitt liv”. I følge Abraham Maslow er det et hvert menneskes mål å fullbyrde sitt liv ved å følge visdommen som ligger i oss. Nedlagt i et hvert menneske ligger der en higen etter vekst og personlig integritet. Han fremhever at det er viktig for individet med en selvrealisering av de gode verdien som dypest sett er iboende menneskelig, men som ofte har en tendens til å bli kvelt av samfunnets sosiale roller og undertrykkende normer.¹³⁴ Om individets potensialet ikke får spillerom oppstår den eksistensielle skyldfølelsen, som tidligere beskrevet.

Mening har videre også nær sammenheng med selvtranscendens. Menneskelivet handler alltid om å strebe etter noe utover seg selv. Martin Buber vektlegger derfor at grunnen til at et menneske bør finne frem til personlig integritet, aldri må gjøres for ens egen skyld, men alltid ha den andre som mål. Grunns substansen i et kjærlighetsforhold (og da ikke kun i romantiske forhold) er ikke bygget på fri selvutfoldelse, men blir til ved at man ser utover seg selv og engasjerer seg i den andres væren.¹³⁵ Selv om det er mange ting som kan gi mennesket en mening i livet, fremhever Yalom nestekjærligheten som den aller viktigste. I sitt kliniske arbeid med døende kreftsyke pasienter påpeker han hvor slående det er at de pasientene som har en dyp følelse av mening i livet sitt, synes å leve mer intenst, samt møter døden med mindre fortvilelse enn dem som opplever livet sitt blottet for mening. Videre skriver han om denne betraktningen at ”pasienter i den kritiske livssituasjonen opplever forskjellige former for mening, både religiøse og verdslige, men ingenting later til å være viktigere enn nestekjærlighet.”¹³⁶

2.5 Oppsummering

Overordnet handler Yaloms teori om eksistensiell psykoterapi som allerede nevnt ovenfor om de fire temaene som han mener er menneskelivets eksistensielle grunnvilkår; *døden, friheten*,

¹³² Yalom, 2015, s.126

¹³³ Yalom, 2015, s.148; Yalom, 2009

¹³⁴ Yalom, 2011, s.511

¹³⁵ Buber, 1965; Buber, 2003; Yalom, 2011, s.428-431, 511-514

¹³⁶ Yalom, 2011, s.503

isolasjonen og meningsløsheten.¹³⁷ Grunnvilkårene inneholder dypest sett en konflikt uten løsning. Dette skaper angst. Konflikten døden handler om menneskets ønske om å leve, sammen med vissheten om døden. Friheten inneholder menneskets ønske om at det finnes en overordnet struktur og hensikt med livet og universet sammen med vissheten om at det ikke finnes noen fasit på hvordan man skal bruke den friheten man har og at man selv alltid er ansvarlig for å skape mening i tilværelsen, da det ikke er tilfelle at det finnes noen iboende hensikt og struktur i universet. Eksistensiell isolasjon handler om menneskets ønske om nærhet sammen med vissheten om ens egen isolasjon. Meningsløsheten handler om menneskets ønske om mening i livet og tilværelsen sammen med vissheten om at man kun er kastet ut i et univers og liv uten egentlig mening.¹³⁸ På tross av at det hele tiden er dette vi streber etter liv, fast struktur, nærhet og mening, tror jeg Yalom likevel har mye rett når han sier:

”La oss ikke konkludere med at døden er for smertefull å bære, at tanken vil knuse oss, at vår forgjengelighet må benektes for at sannheten ikke skal få oss til å føle at livet er meningsløst. Den slags benektelse har alltid en pris – de begrenser vårt indre liv, gjør synet uskarpt og sløver vår fornuft. Selvbedraget vil før eller siden innhente oss.”¹³⁹

På denne måten handler det for Yalom om hvordan man forholder seg til de angstfylte vilkårene i livet for å bevare og få mest mulig positiv livsutfoldelse, personlig integritet og autonomi, etablere givende og kjærlighetsfulle relasjoner, samt finne en mening som gjør det livet man har fått verdifullt uansett hva som måtte møte en.

¹³⁷ Yalom, 2015, s.22-23

¹³⁸ Eielsen, 2014, s.5

¹³⁹ Yalom, 2015, s.257

3. Jobs bok

Jobs bok antas å være en del av den gammeltestamentlige visdomslitteraturen.¹⁴⁰ Visdommen i oldtiden og i det gamle Israel ble forbundet med erfaringer. De gav kunnskap om og evner til å møte livets utfordringer.¹⁴¹ Ut fra denne erfaringslivsvisdommen oppsto det en utbredt oppfatning av at man høster som man sår. Det var en slags gjengjeldelsestankegang om at gode gjerningene før eller siden ville gi gode frukter og onde gjerninger det motsatte for dem som stod bak handlingene. Denne virkelighetsforståelsen var ikke bare en teori eller dogmatisk lære, men et dypt uttrykk for livserfaringer innhentet gjennom generasjoner.¹⁴² Denne ”visdommen” ble fortalt og lært videre fra foreldre til barn i form av lignelser, ordspråk og narrativer, både i skriftlig og muntlig form.¹⁴³

Boken består av et narrativt rammeverk i prosaform (Job 1,1-2,13; 42,7-17) og en poetisk hoveddel (Job 3,1-42,6). Hoveddelen er en argumentasjon med flere dialoger. Boken kan derfor sies å være en argumentasjon satt inn en narrativ kontekst.¹⁴⁴ Den inneholder ulike deler som kan dateres til forskjellige tidsperioder. Sin nåværende kanoniske status fikk Jobs bok sannsynligvis omtrent på samme tid som da salmene fikk sin fulle form, rundt 400 f.Kr.¹⁴⁵

Historien begynner i prologen (Job 1,1-2,13) med en beskrivelse av den rike og rettskafne mannen Job, som er blitt velsignet av Gud med stor eiendom og familie og god helse. Job beskrives som rettferdig og gudfryktig. Til og med sine barns gudsforhold har han omsorg for. Så skifter bilde brått, der vi får et innblikk i en samtale mellom Gud og anklageren (hebraisk: Satan) i himmelen om Jobs gudsfrykt og velstand. Anklageren mener at Jobs gudsfrykt er stor fordi han er så rikt velsignet med gode gaver. Derfor inngår han en avtale med Gud om å ta alt Job eier og har kjært fra han, inkludert hans gode helse, for å se om det virkelig finnes gudsfrykt igjen etter et slikt tap. Det tillater Gud – hvis anklageren sparer Jobs liv. Dermed mister Job alt.¹⁴⁶ Vennene Elifas, Bildad, Sofar og senere også Elihu kommer for å sørge sammen med han over det som har skjedd. Men istedenfor medfølelse og støtte ender det hele i en diskusjon (dialog) om Guds vesen og person, og om hans forhold til menneskene. Selv om

¹⁴⁰ Bartholomew, 2011, s. 128

¹⁴¹ Ceresko, 1999, s. 8; Bartholomew, 2011, s. 32

¹⁴² Skarsaune, 1978, s. 34-35

¹⁴³ Cerecko 1999, s. 8

¹⁴⁴ Clines, 1989, s. xxxv

¹⁴⁵ Bartholomew, 2011, s. 129

¹⁴⁶ Skarsaune, 1978, s.14-15

Job og vennene trolig starter med et nokså likt utgangspunkt for hvordan de forstår Gud, menneske og verden i prologen, fører Jobs erfaring til at de beveger seg i ulik retning. Disse uenighetene blir i boken formidlet gjennom en poetisk dialog. Jobs bok er gjennomgående preget av spørsmålet knyttet til det meningsløse med lidelsen. Jobs uforståelige spørsmål blir: ”Hvordan kan Gud tillate lidelse?” Og enda mer uforståelig er det at lidelsen rammer ham som har levd rettferdig og gudfryktig hele livet. På slutten av dialogen med vennene trer også Gud inn i historien, med et svar til Job etter all hans klage og anklage. Gud gir ingen svar på spørsmålet om hvorfor Job må lide, men etter Guds tale ender historien likevel godt for Job. Han får tilbake alt han eier, sine barn og sitt gods. Gud er sint på vennene som han mener har talt feil om hvem han er, men krediterer Job for å ha talt rett.

Det sies ofte at Jobs bok handler om lidelsens problem. Et stykke på vei er dette en treffende påstand, men perspektivet trenger å nyanseres. Jobs bok gir ingen svar på hvorfor lidelsen finnes i verden. Boken handler kun om et enkeltmenneskes skjebne. Svaret på hvorfor Job lider vet vi som lesere allerede etter de to første kapitlene. Gud tillater anklageren å frata Job hus og eiendom for å teste hans gudsfrykt (Job 1,9-12). Bokens hovedfokus er derfor ikke ”*hvorfor lider Job?*”, men ”*hvordan lider Job?*”¹⁴⁷ Job vet nemlig ikke, det vi lesere vet. Derfor blir lidelsen som rammer ham en utfordring, både for troen og gudsbildet hans.

Vennenes teologi og argumentasjon kan sammenfattes i gjengjeldelsesprinsippet: Det går den gudfryktige godt og den ugudelige dårlig. De representerer en rigid dogmatisk og tradisjonell visdomsposisjon som hevder at all lidelse skyldes synd. Ingen lider uskyldig. Alle vennenes teologi bygger på dette prinsippet, men de har litt ulike innfallsvinkler til Jobs problem.

3.1 Jobs bok og døden

Irvin Yaloms hovedpåstand når det gjelder døden er at den ”klør hele tiden”, og derfor er den grunnleggende faktoren til all menneskelig angst.¹⁴⁸ Dette betyr ikke at døden alltid er en del av menneskets bevissthet. Ofte skjer det en forskyvning der angsten omdannes til frykt. I Jobs bok handler frykten hos de ulike karakterene i bunn og grunn om frykten for tap av mening. Både Job og vennene bygger i utgangspunktet meningen med livet på gjengjeldelsesprinsippet, nemlig at det går den gudfryktige godt og den ugudelige dårlig. Det gode i livet og alt mennesket er velsignet med, har man gjort seg ”fortjent” til ved å frykte Gud og unngå synd

¹⁴⁷ Skarsaune, 1978, s. 11

¹⁴⁸ Yalom, 2011, s.49

og spott mot ham (Job 1,1-5). Med erfaringene av tap av både eiendom, familie og helse, begynner det bildet av gud og verden som Job har etablert som grunnvollen i livet sitt å slå sprekker. Dette meningstapet fører igjen til at angst-frykt forskyvningsprosessen går i revers. Tapet av alt han eier og har, leder han inn i en direkte konfrontasjon både med angsten for døden og angsten for livet. Denne angsten uttrykker Job allerede i sitt første klagerop: ”*Det jeg frykter mest, har rammet meg. Det jeg gruer for, kommer nå.*” (Job 3,25)

3.1.1 Når forsvarsverket utfordres

I prologen møter man som leser en Job som aksepterer det som har skjedd med ham som Guds gjerning: ”*Herren ga, Herren tok, velsignet være Herrens navn!*” (Job 1,21b, jf. 2,10). Det første etablerte bildet av Gud gir altså fremdeles mening på tross av alt han har mistet. I kapittel 3 derimot, møter vi en ganske annen Job. Karakteren hans står her i sterk kontrast til den tidligere fromme mannen. Lidelsene dette livet har påført han er så store og vonde at han ønsker han aldri hadde vært født (vv. 3-10). Selv om Job sannsynligvis aldri er i nærheten av å være suicidal, fordi han innerst tror at liv og død ligger i Guds hånd (Job 3,23), så kommer tanken på døden og intetheten som en lengsel. Denne lengselen kan forstås som et ønske om å slippe den fysiske smerten sykdommen hans medfører: ”*Aller helst vil jeg kveles. Heller døden enn denne kroppen!*” (Job 7,15). Men like nærliggende er det å tenke at Jobs dødslengsel også kommer av den psykiske lidelsen tapet av meningen med livet innebærer.

3.1.2 Jobs tro på sin egen særegenhet

Yalom hevder at et av menneskenes vanligste forsvar mot døden, er troen på ens egen særegenhet og personlig usårbarhet.¹⁴⁹ Når en person får en alvorlig eller dødelig sykdomsdiagnose, er ofte en av de første reaksjonene en form for fornektelse. Fornektelsen for de fleste i slike tilfeller er naturligvis et forsøk på å mestre angsten som er forbundet med trusselen mot livet. Men like mye er den også i følge Yalom ”en funksjon som avslører en dyp tiltro til egen usårbarhet”.¹⁵⁰ Videre påpeker han at når forsvaret man har bygget opp for alvor svekkes og man innser at livet er like hardhendt ovenfor en selv som mot andre, så ”føler en seg fortapt og på en merkelig måte sveket.”¹⁵¹

¹⁴⁹ Yalom, 2011, s.147

¹⁵⁰ Ibid., s.150

¹⁵¹ Ibid., s.150

Følelsen av fortapthet kommer tydelig frem flere steder i Job sine utsagn, *”Nei, jeg er fullstendig hjelpeløs, jeg finner ingen utvei”* (Job 6,13; jf. 7,3.15-17; 13,28-29). Lidelsen som har rammet han gir han følelsen av å være sperret inne i noe han ikke har valgt selv og jobbet hele livet for å unngå. Når det så likevel rammer ham, kommer opplevelsen av hjelpeløshet. I tillegg anklager han Gud for å ha sviktet ham. Job lever i troen på sin egen rettferdighet og derfor mener han at det han nå opplever ikke er fortjent. Jobs gode og velsignede liv – slik vi leser det i prologen – hadde gitt han en tro på egen usårbarhet. I kapittel 29 lengter og minnes han de gode dagene i livet sitt, da han hadde ettertraktet visdom, verdighet og status hos folkene (v.7-25). Dette understreker tydelig hvilken tro han har hatt på sin egen usårbarhet og særegenhet. Da var det de andre som var blinde og lamme (v.15), fattige, farløse (v.12.16) og sørgende (v.25). Og da var Job den som kom med redning, visdom, øyne og føtter til hjelp. Kontrasten og fallhøyden har derfor vært stor og brutal, for nå bare ler folk av hans elendighet (Job 30,1). Han har innsett og erfart på kroppen at han ikke befinner seg i noen menneskelig særklasse, og han har skjønnet at han på lik linje med alle andre er overgitt til de uregjerlige og vilkårlige vilkårene i livet. Job uttrykker derfor ovenfor vennene sine en opplevelse av isolasjon i møte med sin egen lidelse og angst som ingen andre noen gang kan forstå helt og fullt; *”Jeg kunne også ha talt slik som dere hvis det var deres liv det gjaldt, og ikke mitt. Jeg kunne holdt fine taler og ristet på hode av dere.”* (Job 16,4) Slik viser han at menneskelige erfaringer alltid ser annerledes ut på avstand enn hva de gjør når man opplever dem selv.

Jobs erkjennelse av at han som menneske ikke står i noen særstilling, selv om han mener han har levd et fullstendig rettferdig liv, veksler mellom klage og anklage, sorg og skuffelse gjennom hele dialogen med vennene. Denne erkjennelsen gjør at forsvarsverket hans – troen på hans egen særegenhet – mer og mer går i oppløsning. Samtidig er det ikke bare dette forsvarsverket som utfordres hos Job i møte med tapene og lidelsen i livet, det gjelder også troen hans på at han i siste instans vil finne en endelig befrier, nemlig Gud.

3.1.3 Jobs endelige befrier

Yalom påpeker at vi mennesker til alle tider har overvunnet angsten for døden ved å ofre vår frihet, *”for et eller annet høyere vesen eller en personifisert sak.”*¹⁵² Etter hans mening fører dette inn en innskrenkende og begrensende tilstand. For om vi ikke våger oss ut i det ukjente,

¹⁵² Yalom, 2011, 162

utsetter vi oss for den største av alle farer – å miste oss selv. Dermed får vi ikke utforsket og utfoldet vårt enorme potensial som mennesker.¹⁵³

I beretningen om Job kommer mye av dette tydelig til uttrykk. Midt i lidelsen har han en tro på et ”høyere vesen”, som helt fra første stund ser ut til å fungere for ham som et eksistensielt forsvarsverk mot døden. Det samme gjelder for vennene hans, Elifas, Bildad, Sofar og Elihu. De har nemlig valgt å ofre sin frihet ved blindt å underkaste seg ”det høyere vesenet”. Derfor tolker de Jobs lidelser inn i et lukket årsak-virkning-skjema i gjengjeldelsesprinsippet: Når Gud – ”det høyere vesenet” – straffer Job med sykdom og plager, så må det være Jobs egen skyld. Ellers ville jo selve gudsbildet gå i stykker. Denne trosunderkastelsen gir dem imidlertid et innskrenket og begrenset perspektiv: De tør ikke fullt ut være empatiske og dele den smerten Job opplever.

Job har sannsynligvis i utgangspunktet omtrent den samme gudsforståelsen som vennene sine. Men underveis i lidelsene og i de erfaringene han gjør seg, tar han et oppgjør med det lukkede gjengjeldelsesprinsippet: Han hevder med styrke at de lidelsene han nå opplever ikke kan forklares som en årsak av det livet han tidligere har levd. Det er verdt å påpeke at når Job i beretningen hevder at han er rettferdig, så betyr ikke det at han nødvendigvis mener han aldri har gjort noe klanderverdig. Vi hører jo faktisk innledningsvis at han ofrer til Gud nettopp fordi han og familien hans har gjort noe klanderverdig (Job 1,1-5). Det han mener er at de lidelsene han nå opplever ikke på noen rimelig måte kan forklares ut fra det livet han har levd. I denne prosessen nyanseres Jobs gudsforståelse. I stedet for at trosunderkastelsen innskrenker og begrenser livsperspektivet for ham så han ”mister seg selv”, så utvides det slik at han også roper ut sin klage og vrede for den Gud han både setter sin lit til, men samtidig ikke forstår fullt ut.

Problemet med Gud er nemlig ikke bare at han er vis og mektig, men at han er fiendtlig mot sine skapninger (Job 9,19). Sarkastisk sier Job: ”Gud holder ikke sin vrede tilbake...” (Job 9,13). Job mener Gud er blitt en ond og korrump dommer som ikke ønsker å høre på en rettferdig mann. Derfor må Job føre sak mot en nådeløs Gud, og oppdager at han trenger en rettferdig mellommann som kan tale hans sak i retten (Job 9,33; videre i 16,18-21; 19,25-27), først da kan han tale sin sak uten frykt fordi han vet han er uskyldig (Job 9,35). Dette fokuset

¹⁵³ Ibid., s.164

fortsetter i kapittel 10 og Job anklager Gud for å være herskesyk og for at han ønsker ødelegge det han har skapt.

Job har – som vennene – gjennom hele boken troen på en ”endelig befrier”, slik Yalom snakker om. Forskjellen på holdningen til denne endelige befrieren er likevel svært ulik. For der vennene holder fast på gjengjeldelsesprinsippet, må Job – på bakgrunn av sin erfaring av tap og lidelse – erkjenne at dette systemet og prinsippet ikke fungerer og derfor ikke kan være den egentlige sannheten om hvordan Gud er og handler i verden. Selv om han er fortvilet og forvirret over at han ikke forstår noe av hvorfor det vonde hender ham, så uttrykker han i sin klage en forståelse av at uansett; *”uskyldig eller skyldig – han utsletter begge”* (Job 9,22; jf. 21,22-26). Job erkjenner at døden inntreffer for hvert menneske uansett om man er skyldig eller uskyldig. Likevel beholder han troen på en ”endelig befrier”, men da ikke som et forsvarsverk mot aksepten av de eksistensielle vilkår, men i stedet som et håp om at noen skal forstå at han selv ikke er skyld i sin egen lidelse. Slik avviser han vennenes bruk av gjengjeldelsesprinsippet, og påstanden deres om at fordi han opplever så mye vondt, så må det være måten han har levd på eller lever på som gjør at Gud lar lidelsen ramme han.

3.2 Jobs bok og friheten

Vi har allerede vært inne på friheten som tema i Jobs bok i overstående kapittel. I følge Yalom kan det å tro på at det i siste instans alltid vil finnes ”en endelig befrier”, være svært innskrenkende for menneskets innerste vesen. For det første fordi en fullstendig hengivelse til et annet høyerestående vesen eller personifisert sak kan føre til at man helt glemmer å tenke selv eller stille spørsmål til egen tro og praksis. I verste fall vil man da kunne miste seg selv. For det andre er det lett å ty til ansvarsfraskrivende forsvarsmekanismer, noe som ikke er til det gode for verken en selv eller andre. Vår menneskelige frihet henger sammen med ansvar, og Yalom påpeker at en grunnleggende viktig erkjennelse for hvert enkeltindivid er ”at det er en selv som må ta det avgjørende ansvaret for hvordan man skal leve livet sitt, uansett hvor mye støtte og veiledning man får fra andre.”¹⁵⁴

I kontrast til vennenes statiske og enkle posisjoner, er Jobs tanker forvirret, fleksible og utforskende. Når vennene får høre om Jobs tap, kommer de for å vise sin støtte og sørge sammen med han. I stillhet og med medlidenhet sitter de sammen med han i sju dager og sju

¹⁵⁴ Yalom, 2011, s.317

netter (Job 2,11-12). Denne handlingen viser hvilket inderlig ønske vennene til Job har om å støtte han midt i det vonde han opplever. Problemet er bare at Job etter hvert begynner å sørge på ”feil måte” i følge dem. Dermed forsøker de alt de kan – på hver sin måte – omstendelig å forklare både hvorfor Job har havner der han har, og hva han burde gjøre for å få livet på rett kjørl igjen. Men Job aksepterer ikke verken forklaringene eller veiledningen de kommer med. I stedet går han til dypet i seg selv og retter seg mot den eneste han tror både kan forså og høre på ham, nemlig ”hovedfienden” selv, Gud.

3.2.1 Vennenes tro på en determinert verden

Yalom påpeker at friheten er et større problem for mennesker enn de undertrykte driftene. Det handler i denne sammenheng ikke om verken et indre eller et ytre press om hva man er nødt til å gjøre eller hva man burde gjøre, i stedet er det valgets kval for hva man vil gjøre. Institusjoner – både religiøse og sekulære – ”hjelper” mennesket med å holde friheten på avstand med sine systemer for hvordan man skal eller bør leve livet i samfunnet. Menneskene er avhengig av slike institusjoner for å kunne leve godt sammen, men de trengs å utfordres i ny og ne slik at vi kan oppdage at også de etablerte systemene bare er formet og konstituert av mennesker.

Gjengjeldelsesprinsippet er det felles etablerte systemet alle vennene bygger sin argumentasjon på. Utover det har de litt forskjellige vinklinger på hvordan de argumenterer og prøver veilede Job i den situasjonen han har havnet i.

Elifas er den første vennen som responderer på Jobs klage. Hans teori og antakelser handler om at det ikke finnes noen uskyldige mennesker som ender opp med permanent lidelse: *”Tenk etter! Når gikk vel en skyldfri til grunne, hvor ble rettskafne utslettet?”* (4,7). I Elifas’ øyne er Job uskyldig til å begynne med. For å forklare misforholdet mellom teori og erfaring spør han derfor: *”Stoler du ikke på din gudsfrykt? Gir ikke din fromme livsvei håp?”* (Job 4,6). Til og med en uskyldig som Job, må regne med at lidelsen er fortjent for en tid. Spørsmålet for Elifas handler ikke om bakgrunnen for Jobs lidelser. Han er mer opptatt av hvordan Job responderer på lidelsen. Job har glemt sin fromhet, og derfor beskylder Elifas ham for å ha blitt en tåpe og ugudelig mann som får sin fortjente guddommelige straff. Om Job bare vender seg til Gud, vil lidelsen opphøre. Elifas’ gudsbildet hans er blitt upersonlig og mekanisk, der rettferdigheten

og de moralske gjerningene kun handler om nytteverdien for mennesket selv.¹⁵⁵ Hans omsorg for Job hardner til fordømmelse fordi han føler han må beskytte sin egen tro ovenfor Jobs utsagn. Dette får ham til å irettesette Job, i stedet for å dele hans byrder. Derfor avslutter også Elifas sitt siste innlegg med at omvendelse til Gud vil gi han lykke (Job 22,23-30).¹⁵⁶

Bildad, den andre vennen til Job, er enda mer overbevist om gjengjeldelsesprinsippet: Den ugudeliges skjebne er å miste velsignelsene. I Jobs tilfelle er barna døde fordi de syndet mot Gud (Job 8,4). At Job fortsatt er i live, tyder derimot på at han selv ikke er en like stor synder. Selv om lidelsene hans er harde, kunne det vært verre om synden hans hadde vært større. Likevel, lik Elifas, er Bildad opprørt og sjokkert over Jobs påstand om at Gud den Allmektige ikke er rettferdig. Bildad likestiller i sin tale Guds rettferdighet og gjengjeldelsesprinsippet. Dette begrunner han både med fedrene i tradisjonen og med naturens mønster (vv. 8-12).¹⁵⁷ Når Job utfordrer gjengjeldelsesprinsippet, utfordrer han også Guds rettferdighet. Det reagerer Bildad på. Hvis Job virkelig er rettferdig og skyldfri, vil han igjen få oppleve gode dager og hans fiender gå til grunne (vv. 20-22).¹⁵⁸ Bildad hardner enda mer i sine utsagn og taler til Job i sine to neste taler (Job 18; 25). Han mener kun en tåpe ville våge utfordre den guddommelige styreren eller å anta at Guds handlinger er begrenset. Derfor blir Bildad oppbrakt over Jobs opprør mot og utfordring til Gud som sitter på tronen som styrer av kosmos.

Fra Sofars synspunkt, den tredje vennen til Job, er menneskene enten angrende tilbedere av Gud, eller arrogante syndere. Derfor har Sofar liten medlidenhet med Jobs klage. I motsetning til de andre vennene setter han ikke Jobs lidelse inn i en kontekst. Han mener og sier at Jobs lidelse ene og alene er et resultat av synd. Sofar setter sine prinsipper over alle spekulasjoner.¹⁵⁹ Job er en mann som med rette lider hardt for sine synder. Og siden Job nekter å innrømme og bekjenne disse syndene, må det bety at han også er en synder i skjul (Job 11,4). For Sofar har Guds og menneskets visdom nemlig samme utgangspunkt. Forskjellen er bare at Gud vet mer enn menneskene, noe som også innebærer at han vet mer om menneskenes synder. Når det ikke menneskelig talt finnes noen synlig grunn, kan man derfor være sikker på

¹⁵⁵ Hartley, 1988, s. 325-326

¹⁵⁶ Skarsaune, 1978, s. 29

¹⁵⁷ Skarsaune, 1978, s. 22; Hartley, 1988, s. 164

¹⁵⁸ Hartley, 1988, s. 164-165

¹⁵⁹ Ibid., s. 193

at Guds visdom vet grunnen.¹⁶⁰ Sofar taler om prinsipper, men det er tydelig at det er Job han har i tankene. Han oppfatter Jobs lidelse som rettferdig og at straffen er fortjent på grunn av den arrogante synderen han er. At Sofar ikke fremfører noen tredje tale, er trolig fordi at han allerede er overbevist om at Jobs skjebne er avgjort: Job lider fordi han er en synder.¹⁶¹

Elihu er den fjerde vennen som først på et senere tidspunkt kommer inn i samtalen (kap. 34-37). Elihu er den yngste og uttaler at han har vært redd for å komme inn i dialogen på et tidligere tidspunkt (Job 32,6). Men nå har han skjønnet at det ikke er alderen som bekrefter en manns visdom, det er ånden eller pusten fra den Allmektige som får han til å forstå (Job 32,8-9). Elihu understreker at han selv snakker av et oppriktig hjerte (Job 33,3) og mener at Gud bør sende en engel for å lære Job hva som er det ”oppriktige” (Job 33,23) slik at Job kan bekjenne at han har forvridd sannheten (Job 33,27). Elihu bygger også på gjengjeldelsesprinsippet, men hans forståelse er noe annerledes enn hos de andre vennene. Gjengjeldelsesprinsippet handler ikke først og fremst om å opprettholde balansen i universet. Det er kanalen Gud bruker for å kommunisere med menneskene. Lidelsen er derfor intet mysterium, men en åpenbaring eller instrument for en guddommelig kommunikasjon.¹⁶²

Felles for alle de fire vennene er likevel at gjengjeldelsesprinsippet gjelder på tross av Jobs erfaringer. Vennene lever etter en tanke om at verden er determinert, og de er ikke villig til å ”løse opp” den etablerte forståelsen de har av hvordan både Gud, verden og menneskene fungerer på tross av at Jobs erfaring ikke passer inn. Av frykt for å knuse sitt eget verdensbilde og sitt eget gudsbilde – selve kilden til meningen med livet for dem – så tviholder de på systemet sitt.

3.2.2 Jobs ansvarserkjennelse uttrykt gjennom klagen

Yaloms hovedanliggende når det gjelder døden, er at en konfrontasjon med og en aksept av døden er nødvendig, blant annet for å få økt selvinnsikt og ansvarserkjennelse. Likevel hevder han videre at det ”å erkjenne og akseptere det eksternt ”gitte” er ikke ensbetydende med at en skal forholde seg passivt til sitt ytre miljø.”¹⁶³ For ”full ansvarserkjennelse innebærer ikke

¹⁶⁰ Ibid., s. 204

¹⁶¹ Ibid., s. 309

¹⁶² Clines, 1989, s. xli-xlii

¹⁶³ Yalom, 2011, s.325

bare at en fyller verden med mening, men også har ansvar for å endre sine ytre vilkår når dette er mulig.”¹⁶⁴

Job stiller tydelig spørsmål ved gjengjeldelsesprinsippets gyldighet. Han ikke bare tør, men er med den erfaringen han sitter med, nødt til å utfordre sin egen tidligere og vennenes nåværende tro på Guds gjengjeldelse. Han forsvarer sin egen rettferdighet med nebb og klør og i møte med vennene som utfordrer ham på hver sin måte, nekter han å innrømme at han har gjort galt og at han har fortjent å oppleve det han opplever.

Jobs lengsler og ønsker kommer flere ganger til uttrykk gjennom hele hans klage. Til å begynne med er denne lengselen knyttet til ønsket om å dø eller ikke være født (Job 3,1-13.21-22; 6,8-9; 7,15). Men når han så har fått ”klaget fra seg” over livets byrder og lidelser og erkjenner at livet er like hardhendt mot ham som mot andre, på tross av alt hans strev og rettferdighet, så er spørsmålet om meningen med det hele mer og mer fremtredende. ”*Jeg blir jo kjent skyldig. Hvorfor skal jeg da streve forgjeves?*” (Job 9,29). I den sammenheng viker Job heller ikke fra å klage løs på Gud og beskyldte han for å være en nådesløs og herskesyk skaper og Herre; ”...*La meg få vite hvorfor du fører sak mot meg! Har du glede av å undertrykke, av å vrake dine henders verk?*” (Job 10,2b-3; jf. 10,8.20). I motsetning til vennene sine som hele tiden i all sin argumentasjon klamrer seg til gjengjeldelsesprinsippet, er Job i nærkontakt med sine egne følelser. På den måten er verken ønskene eller valgene Job gjør basert kun på moralske påbud og rasjonelle overveielser som gir normer for hva man ”bør og skal”. Dermed stenger han heller ikke for kilden til sitt sanne jeg. På et tidspunkt bestemmer Job seg for at han uansett hva vil presentere sin sak ovenfor og mot Gud (Job 13,15). Han tar et avgjørende valg. Selv om Job ikke kan forsvare seg mot lidelsen Gud har påført han, kan han i det minste uttrykke et forsvar verbalt. Derfor lager han et scenario der han utfordrer Gud til å si hva han har gjort galt, med en tanke på å få Gud til å erkjenne at det er ham selv og ikke Job som er skyldig. Job fortsetter med å referere til sin uskyld og snakker videre om sin himmelske forsvarsadvokat også i de neste talene (Job 16,19-20; 19,25).¹⁶⁵ Uten å vite det selv, har vennenes argumenter egentlig gjort Gud til Jobs fiende, for Job vet at hans lidelser stempler ham som en skyldig mann for omgivelsene (Job 16,18). Dette er gjengjeldelsesprinsippets kjerne. Likevel er det i denne talen Job får et gjennombrudd. På tross av sin fortvilelse og mot all fornuft klarer ikke Job å slippe tanken på at Gud likevel er

¹⁶⁴ Ibid, s.325

¹⁶⁵ Clines, 1989, s. xlii-xliv

hans venn og medkjemper. *"Fremdeles har jeg et vitne i himmelen, én i det høye som taler min sak. Mine venner spotter meg, i gråt vender jeg blikket mot Gud. Måtte han gi en mann rett hos Gud og gi et menneske rett mot sin neste!"* (Job 16,19-21). Med dette endrer han sin appell mot Gud og til Gud i stedet. Kun Gud kan redde ham fra Gud, og Gud skal også være den som til sist skal stå frem som Jobs "gjenløser" (Job 19,25-27).¹⁶⁶ Gjenløser" er her et begrep som er hentet fra det gamle Israelske rettssystemet (jf. Ordsp. 23,11; Jer 50,34; Sal 119,54). En "gjenløser" hadde sivil plikt til å hjelpe dem som stod under hans rettsvern til sin rett.¹⁶⁷ Selv om Job har erkjent at an skal dø, at han er isolert og at livet oppleves fullstendig meningsløst, ser det altså ut til at det er eksistensielt viktig for han at alle, både mennesker og Gud, vet at han ikke gikk til grunne på grunn av sin synd. Job mener Gud har skylden for hans lidelse og derfor også er den eneste pliktige til å hjelpe Job til sin rett. Han kan ikke dø før han har fått sin rett og vet at sitt rykte og ettermæle blant folk er et rett og godt bilde av han også etter sin død. I denne sammenheng passer derfor Yaloms forståelse av "ringer i vann effekten" og det meningsfulle med å fullbyrde sitt liv på en god måte, ikke bare med en tanke på dette livet, men også etter sin død.¹⁶⁸

3.3 Jobs bok og isolasjonen

Et menneske som konfronteres med døden og friheten, vil alltid havne i *"ensomhetens skyggedal"*.¹⁶⁹ Dette fordi begge disse grunnvilkårene i seg selv er noe vi mennesker må møte alene, uansett hvor givende og nære forhold vi har til andre eller Gud. Dette er den eksistensielle isolasjon, den uoverstigelige grøften, og dermed også noe annet enn en "dagligdags" ensomhet.

Allerede i første kapittel uttrykker Job en grunnleggende tanke om mennesket som eksistensielt isolerte vesen; *"Naken kom jeg fra mors liv. Naken vender jeg tilbake.."* (Job 1,21) For det første kan man anta at Job med dette utsagnet påpeker at alt det materielle; klærne, tingene, eiendommen og alt annet han har hatt i sin besittelse kun er noe "overflødig" og ikke en del av hans grunnleggende menneskelighet. For det andre kan man også i uttrykket "naken" få en opplevelse av at Job her også påpeker det ensomme ved både å bli født og å dø.

¹⁶⁶ Ibid, s. 26-28

¹⁶⁷ Skarsaune, 1978, s.28

¹⁶⁸ Yalom, 2011, s.511

¹⁶⁹ Ibid., s.418

Job er altså klar over sin eksistensielle isolasjon allerede fra start av. Det som likevel ser ut til å komme mer overrullende på han, er i hvor stor grad denne isolasjonen fører han inn i ensomheten når han opplever de påkjenningene han gjør i sitt liv. Selv om disse formene for alenehet ikke kan sammenlignes, vil måten en selv og andre rundt forholder seg til de menneskelige grunnvilkårene for livet, også påvirke opplevelsen av ensomhet (både interpersonell og intrapersonell jf. 3.3.1). For det første opplever han seg ”forlatt” av sine venner, da de ikke våger å prøve forstå hans innvendinger og argumenter om egen rettferdighet av frykt for å miste sin egen meningssammenheng i gjengjeldelsesprinsippet. Dette fører videre til at de ikke klarer gi han den medlidenheten han både ønsker og har behov for i sin livskrise. For det andre føler han seg angrepet og på samme tid forlatt av Gud. Sistnevnte problemstilling jobber han intenst med, og når han først virkelig våger å møte sine grunnvilkår ansikt til ansikt, finner han midt i den eksistensielle krisen likevel frem til et håp og et nærvær han før sine tap ikke hadde ant eksisterte.

3.3.1 Job - isolert og ensom ovenfor sine venner

Yalom påpeker at mennesker som rammes av alvorlige sykdommer eller får stilt dødsdiagnoser, ofte vil oppleve større frykt for isolasjon og død dersom vedkommende ikke er åpen med sine nærmeste om realitetene. Å tabu-belegge deler av livet bygger opp en avstand mot andre og gjør mennesket ensomt. Empati er derfor trolig det viktigste verktøyet mot isolasjon og kontakt med andre mennesker.¹⁷⁰

Når vennene til Job får høre om alt det vonde som har rammet ham, kommer de for å sørge sammen med ham og trøste ham. Sykdommen har vært så hard at når de ser Job, kjenner de ikke han igjen. Derfor gjør de kanskje noe av det mest empatiske de kan i en slik situasjon; de brister i gråt, flerrer kappene sine og kaster støv over hodet. Deretter setter de seg ned i stillhet sammen med ham, og sitter slik i 7 dager ved hans side (Job 2,11-12).

Så lenge Job er stille, viser Elifas, Bildad og Sofar seg som gode empatiske og medlidende venner. Problemet oppstår når Job åpner munnen og beskriver sin smerte. Da blir de forskrekket og forferdet over måten Job taler på. Ikke bare fordi han i sitt første klagerop forbanner den dagen han ble født, men også fordi han er sint på Gud og spør etter meningen med Guds skapelse og opprettholdelse av verden og det livet som inneholder så mye lidelse

¹⁷⁰ Yalom, 2015, s.115-117

(Job 3,20-23). Vennene takler ikke Jobs ærlighet. Ikke nødvendigvis fordi de ikke forstår at hans lidelse er stor, men fordi de selv er så redd for å miste sin egen meningssammenheng i livet, nemlig gjengjeldelsesprinsippet. Det blir bare tydeligere og tydeligere utover i dialogen mellom Job og vennene at dette prinsippet trumfer enhver erfaring. Når Job lider, rikker ikke vennene på overbevisningen om at det må bety at Job enten har vært eller nå opptrer på en urettferdig og ugudelig måte og dermed har gjort seg ”fortjent” til sin egen ulykke. Dette gjør Job fortvilet og han roper til vennen med et ønske om forståelse; *”Tenk dere om! Gjør ikke urett! Vend om; jeg er ennå rettferdig!”* (Job 6,29).

Job blir i samtalen mer og mer ensom og skilt fra vennene sine. De som til å begynne med opptrådte som støttende og nærværende, viser seg å bli en ekstra byrde han må takle og tåle; *”Jeg er til latter for mine venner, jeg som ropte til Gud og fikk svar, til latter, jeg som er rettferdig og from! ”Glem ulykken”, tenker den sorgløse, den rammer bare ham som snubler”* (Job 12,4-5). Helst skulle han nok ønske at vennene kunne tie, istedenfor å komme med råd; *”Jeg har hørt nok av dette; dere er elendige trøstere, alle sammen”* (Job 16,2). Job understreker også hvor mye lettere det er å komme med fine råd og regler for hvordan man burde forholde seg til livet og Gud, når det ikke er en selv som rammes av det vonde; *”Jeg kunne også ha talt slik som dere hvis det var deres liv det gjaldt, og ikke mitt. Jeg kunne holdt fine taler og ristet på hode av dere”* (Job 16,4). Problemet med utenforstående råd og oppfatninger er likevel ofte at de som gir dem ikke tar den eksistensielle isolasjonen som grunnvilkår på alvor. For man kan ikke verken vite eller overta en annens lidelse eller død. Et menneske må alltid bære sine egne erfaringer selv. Det vet Job, men han vet også at ensomhetsfølelsen ville vært mindre om noen hadde orket å leve seg litt inn i hans fortvilte situasjon og smerte. Vennene forsøkte, men da det kom til stykke våget de ikke gå dypt nok inn i Jobs lidelse og satte i stedet opp sine egne forsvar mot det meningsløse. Dette gjør byrden og ensomheten enda mer påtrengende for Job; *”Mine brødre holder seg på avstand, mine kjenninger er som fremmede. Mine nærmeste er borte, de som kjenner meg, har glemt meg”* (Job 19,13-14). Likevel, og på tross av at vennene ikke forstår han, nekter han å tie.

3.3.2 Job - isolert fra Gud

Vennenes beskyldninger om at Job må ha gjort noe galt – og at han i tillegg også uttrykker seg på en måte som gjør han har fortjent til sin lidelse – er tung og ensom å bære. Likevel er det til å begynne med trolig enda verre at den store og allmektige Gud – skaperen og opprett-

holderen av alt som eksisterer – har vendt seg mot ham uten grunn. ”*Hvorfor tar du ikke blikket fra meg og gir meg ro til å svelge mitt spytt? Om jeg synder, hva gjør det deg, du som vokter mennesket? Hvorfor gjør du meg til skyteskive? Er jeg blitt til byrde for deg?*” (Job 7,19) Denne fortvilelsen utvikler seg, og etter en lang utlegging om hvor sterk og mektig Gud er, kommer Job med den brutale innrømmelsen av at han ikke har noe å stille opp med ovenfor Gud (Job 9,14-16). For det finnes ingen dommer som kan føre sak mot så grunnleggende ujevne parter, Gud og menneske; ”*Ja, han er ikke et menneske som jeg, så jeg kan gi ham svar og vi kan møtes i retten*” (Job 9,32). Så skilt og isolert er han som menneske fra Gud.

På tross av at han erkjenner at han har lite å stille opp med ovenfor kreftene som rammer han, ser han det likevel påtrengende nødvendig å være tro mot sin egen overbevisning om at han er rettfærdig. ”*For du spør etter min skyld og leter etter min synd, selv om du vet at jeg ikke er skyldig...*” (Job 10,6-7a). Det handler for Job ikke om det han opplever er fortjent eller ikke, men mer om at han er nødt til å finne noen som kan bekrefte det han selv tviholder på, sin egen rettfærdighet. Hadde han fulgt vennenes råd, ville han ha måttet gå på kompromiss med seg selv og dermed også gitt god grobunn for eksistensiell skyldfølelse. Så overbevist er han om sin egen rettfærdighet at han til og med ønsker å føre rettssak mot Gud (Job 13,3). For på tross av at Job beskylder Gud for å være en aktiv ødelegger av sitt eget skaperverk (Job 10,8), sitter det dypt i han et håp og en tro på at den ”samme” Gud i bunn og grunn ikke er som hans hovmodige og rådsnare venner, men isteden er nådig. Et håp om en Gud som – på tross av at Job må bære sin egen lidelse og byrde – ønsker å være en empatisk medvandrer som tåler og tror på han. Derfor stiller Job på et tidspunkt Gud mot Gud; ”*fremdeles har jeg et vitne i himmelen, én i det høye som taler min sak. Mine venner spotter meg, i gråt vender jeg blikket mot Gud*” (Job 16,19-20).¹⁷¹ Videre i dialogen svinger Job mellom sinne og fortvilelse ovenfor Gud – både som fraværende og passiv tilskuer, samt som en aktiv og grufull hersker (Job 23,8-9; 30,20-21; 31,35) – og i overbevisning om at det nettopp er hos Gud det finnes trøst og håp (Job 19,25; 23,16-17).

Vennenes forsøk på å forklare Jobs situasjon, gjør han bare mer ensom og alene. De klarer ikke gi han den medfølelsen og støtten han trenger for å takle det vonde han opplever. Mulig grunner dette i at de ikke våger å møte de reelle eksistensielle grunnvilkårene i sitt eget liv, da

¹⁷¹ Skarsaune, 1978, s.26-27

det ville knust det sterke og rigide trosforsvaret i gjengjeldelsestanken. Gjengjeldelsen er blitt deres Gud. Spørsmålet er derfor, hvor skal det lidende og ensomt menneske vende seg med sin sorg og sitt sinne når det ikke finnes noen mennesker til å ta i mot? Jobs tro og håp er – på tross av hvor meningsløst det er og hvor lite han forstår av grunnen til at lidelsen har rammet han som rettfærdig mann – at Gud vil ta imot og svare han. Og da en annen Gud enn den vennene tror på som ikke er bundet av gjengjeldelse.

Gud svarer, men som leser gir heller ikke hans tale noe godt svar på hvorfor lidelsen finnes og hvorfor Job måtte lide. Likevel er det i etterkant av dette svaret tydelig at Job finner noe som gjør at han faller til ro. For han uttrykker en erfaring av at den Gud som tidligere bare var et rykte for han, nå har vist seg nærværende og faktisk eksisterende. *”Før hadde jeg bare hørt rykter om deg. Nå har jeg sett deg med egne øyne”* (Job 42,5).

3.4 Jobs bok og meningsløshet

Spørsmål om mening, samt opplevelsen av meningsløshet er det tema som i aller størst grad preger Jobs bok. Job opplever nemlig noe av det tyngste et menneske kan oppleve i livet. For det første lider han stort tap av både eiendom, familie og helse. Likevel og midt i alt det han mister, trigger dette om mulig et enda større tap og krise - tapet av mening *med* livet og til å begynne med tilsynelatende også mening *i* livet (jf. Job 3). Yalom siterer Albert Camus sin beskrivelse når det gjelder alvorlighetsgraden av dette tapet slik; *”Jeg har sett mange mennesker dø fordi de ikke fant livet verdt å leve. Av det slutter jeg at spørsmålet om livets mening er det mest presserende spørsmål av alle.”*¹⁷²

Mens Job enda hadde sin eiendom og sine barn hos seg var livet godt å leve. Det ser ut til at disse elementene muliggjorde for Job et av de viktigste kildene til mening i livet, nemlig utøvelsen av nestekjærlighet. Slik Yalom hevder, er troen på at det er godt å gi av seg og sitt, samt være til nytte og gjøre verden til et bedre sted for andre en rik kilde til mening. I prologen fremstilles Job som en mann som vil det beste for barna sine. Han både helliger dem og bærer frem brennoffer for hver enkelt (Job 1,5). Videre uttrykker han også i sin minnetale (kap. 29) sine tidligere nestekjærlige handlinger mot andre – da han selv levde i rikdom, hadde overskudd og god helse - som var meningsfullt; *”Jeg var øyne for den blinde og føtter for den lamme. Jeg var far for de fattige og gransket saken for dem jeg ikke kjente”* (vv. 15-

¹⁷² Yalom, 2011, s.491

16). I tillegg ser det også ut til at Job bygger meningen med livet sitt på en form for ”selvtranscendens”. Troen på Gud gjør at han har et mål og noe å strebe mot utover seg selv. Dette bygger han også verdiene sine på. Derfor lever han som en from og rettskaffen mann som frykter Gud og unngår alt ondt. Til en viss grad lever han på denne måten antakelig litt fordi han også tror at han selv får oppleve lykke og gode dager om han handler på en bestemt rettferdig og gudfryktig måte. Dette er hva gjengjeldelsesprinsippet som verdisystem sier. Likevel finnes det i Jobs utsagn allerede fra starten av også en tro på at hans gudsfrykt har verdi for sin egen skyld, ikke kun for å tilføre han lykke (Job 1,21;2,10). Kanskje er det til og med denne, hans tro på at det finnes en sannhet og en mening med livet og derfor også i livet som går utover han selv, som holder han oppe når det vonde rammer som verst.

3.4.1 Kraften i livet

Mennesket står i en konstant spenning mellom angsten for døden og angsten for livet. Eller slik Paul Tillich uttrykker det; ”*kampen mellom væren og ikke-væren*”.¹⁷³ Dermed består en grunnleggende frihet hos mennesket også mellom valget til å leve og valget om å ta sitt eget liv og dø. Denne muligheten har mennesket alltid. Dette valget henger også sammen med hva man finner av mening i og med livet. I samtalen mellom Job og kona i prologen er både meningsløsheten fremtredende. Når Jobs hustru anbefaler han å forbanne Gud er ikke dette fordi hun er lik en moderne ateist. Men det er fordi hun er fortvilet og tenker at det er bedre for en mann som er slått ut av Gud å dø enn å bli i livet. Tankegangen hennes er klar og helt samstemt med anklageren: når Gud tar fra et menneske alt det eier og har, og at på til helsen, da er det ikke lenger verken noen mening i og med livet eller gudsforholdet. For når Gud tar alt tilbake fra et menneske er det ikke lenger verken vits eller tid for gudsfrykt, håp eller tro. Da finnes det ikke lenger noen mening i og med livet og er dermed bare døden som gjenstår.¹⁷⁴ Når lidelsen rammer, erfarer Job at livet gjør vondt. Dette vekker hos han både en angst for å leve og for å dø. Selv om lidelsen er meningsløs, finner Job likevel en salgs mening i livet til å fortsette. Ut fra Yaloms tanke kommer man ikke utenom at det på et eller annet sted i spenningen mellom angsten for livet og angsten for døden må finnes noe som gjør at Job velger å fortsetter leve sitt liv midt i meningsløshetskrisen han opplever. En annen måte å tenke på er at det finnes en kraft i livet som gjør det verdt å leve på tross av alt det vonde meningsløse – enn om den er skjult. Det er denne skjulte kraften kjemper Job videre i fortellingen både med og mot.

¹⁷³ Tillich sitert i Yalom, 2011, s.142

¹⁷⁴ Skarsaune, 1978, s.16-17

3.4.2 Den meningsløse lidelsen

Yalom hevder at det ikke finnes noen ”overordnet plan i universet (...) ingen retningslinjer å leve etter annet enn dem individet selv skaper.”¹⁷⁵ Overført til Jobs bok er det tydelig at verken Job eller vennene har samme oppfatning som Yalom på dette punktet i starten av historien. For alle personene finnes det en overordnet plan i universet – en kosmisk mening. Likevel er alle seg bevisst på at de ikke har fullstendig tilgang til denne planen - for både Job og vennene ser på Gud som den suverene skaper, opprettholder og dommer (Job: jf. 1,21; 2,10; Elifas: 4,17-21; 15,14-16; Bildad: 25,1-6; Sofar: 11,7-12; 20,28-29; Eliuh: 33,11-18; 34,11-15.29-30; 36,22-37,24). Job og vennene blir svært delte utover i dialogen på hva konkret denne overordnede planen i universet inneholder. Selv om vennene anser Gud som suveren og hans plan og rettferdighet som opphøyd over menneskenes forstand, påberoper de seg likevel en større innsikt i denne planen enn hva de selv kanskje er klar over da de hevder gjengjeldelsen som rådende i universet, det guddommelige og mellommenneskelige. Mens vennene har en klar tanke om at den overordnede planen med universet er at det går den gudfryktige godt og den ugudelige ille, begynner Job med sin erfaring å tvile på innholdet i ”den overordnede planen”. Dette fører han ut i en meningskrise hans venner ikke forstår seg på, da de selv ikke har den samme erfaringen som Job av tap og krise. Derfor hjelper vennenes ”visdom” han lite (jf. Jobs sarkastiske utsagn i 12,2). Job ender derfor opp mer og mer i retning av Yaloms overnevnte tese om at den mening som gjelder i menneskelivet ikke har noen retningslinje annet enn den man som individ skaper selv, da visdommen om meningen med livet ikke er gitt menneskene å finne ”i de levendes land” (Job 28,13b). Selv om han selv erkjenner at han aldri kommer til å finne noen overordnet mening med livet, gir det han likevel mening i å tro at ”Gud kjenner veien til visdommen. Han vet hvor den har sin bolig” (Job 28,23).

Hvordan ser så Jobs meningskrise ut? Smerten han opplever er stor og siden livet ikke er mulig å sette på pause, er det ikke vanskelig å forstå at han lengter til det eneste hvilestedet som finnes i hans situasjon, nemlig døden (Job 3,11.13;7,16-17). Denne erfaringen gjør at han føler seg hjelpeløs (Job 6,13) fordi livet føles både meningsløst (Job 9,29) og håpløs ut (Job 17,11-16). Derfor er det nettopp de motsatte størrelsene – håp (Job 7,6), glede (Job 10,20) og mening - han klager etter å finne igjen. Job stiller mange spørsmål om hva som er meningen med det han opplever og med livet i seg selv. Disse spørsmålene er med å speile det han

¹⁷⁵ Yalom, 2011, s.493

tidligere hadde i livet sitt og ikke anså som problematiske spørsmål. Det er tydelig at Job har levd etter noen etiske og moralske mål for hva som gir et godt liv. Han spør derfor for det første om rettferdighet; *"Har du glede av å undertrykke, av å vrake dine henders verk, mens du lar solen gå opp over de urettferdiges planer?"* (Job 10,3) Oppdagelsen av at lykken ikke har sammenheng med livsførsel og gudsfrykt føles urettferdig (Job 21). Han roper etter forståelse for sin uskyldighet i egen lidelse (Job 9,20-22), og når han ikke får denne forståelsen fra verken venne eller Gud, krever han videre en forklaring og sammenheng i hvorfor han opplever det han gjør: *"La meg få vite hvorfor du fører sak mot meg!"* (Job 10,2). Videre spør Job etter trygghet og forutsigbarhet i livet, midt i det skremmende, usikre og uforutsigbare vonde han opplever (Job 12,14-25; 24,12.25; 27,19). Han vet ikke om han holder ut livet sitt, da han ikke finner noe mål å strekke seg mot; *"Hvilke krefter har jeg til å holde ut? Finnes det et mål jeg kan strekke meg mot?"* (Job 6,11)

Når Job mister alt han har kjært, sin eiendom og gode helse erfarer altså Job en meningskrise. Viktige faktorer som har vært med å gi mening til og i Jobs liv tidligere er fraværende nå; håp, glede, forståelse, sammenheng, rettferdighet, mål, trygghet og forutsigbarhet.

3.4.3 Mening i det meningsløse

Job er aldri redd for å være ærlig med både sine venner (på tross av at de setter opp motforestillinger mot hans klage) og Gud når over at han ikke forstår meningen i og med livet sitt. Med å være så oppriktig og ærlig om hvordan han opplever det vonde som rammer han, skaper Job rom for hele sitt menneskelige følelsesregister i sin gudstro. Det gjør han ikke fordi medmenneskene rundt han verdsetter og "heier frem" denne måten å forholde seg til Gud. Men fordi han selv har en overbevisning om at hvis Gud virkelig er Gud, må han også tåle at det blir stilt ærlige spørsmål ved hva som er meningen med skapelsen av det korte livet som inneholder så mye tap og lidelse.

Yalom skriver at "mennesket kan leve godt uten å vite hvorfor de lever, men ikke uten å vite hvordan de skal leve."¹⁷⁶ Job opplever en gjennomgripende desorientering i hva som er meningen både med hvorfor og hvordan han skal leve. Derfor roper han til Gud: *"Jeg vil ikke mer! Jeg lever ikke evig. La meg være! Mine dager er forgjeves. Hva er et menneske siden du akter det så høyt og bryr deg om det?"* (Job 7,16-17) Selv om han flere ganger uttrykker

¹⁷⁶ Yalom, 2011, s.499

fortvilelse, en frustrerende tomhet, verdiløshet og manglende mening i livet (slik Schnell påpeker er uttrykk for en meningskrise¹⁷⁷), ser det ut til at Jobs klage over livet og lidelsen gir han mening i situasjonen han står i. I tillegg se det også ut til at ikke bare klagingen i seg selv gir mening, men at han har noen å rette den mot: *"i gråt vender jeg blikket til Gud"* (Job 16,20b). Med dette utsagnet; *"Han vil drepe meg, jeg har intet håp, likevel vil jeg forsvare mine veier for hans ansikt (...) Se, jeg legger fram min sak, jeg vet at jeg har rett"* (Job 13,15.18) viser Job at å hevde sin rett og sin plass i livet er en meningsfull handling uansett om det er i en tilstand av lykke eller lidelse. Job finner frem til en gudsfrykt som er basert på verdien av gudsfrykten i seg selv – ikke slik vennene fremdeles tviholder på, at gudsfrykten var nødvendig for å oppleve gode dager. For Job har ikke lenger disse to noen sammenheng. I tillegg til klagen som meningsskapende i krisen, gir også håpet om en rettferdig gjenløser en viktig kilde til mening (19,25-26). Etter en lang seanse med klaging og anklage, erkjennelse av at livet og lidelsen er meningsløst for individet å forstå, ender han likevel opp i en slags ro og fred over at Gud vet og derfor også gir han mening å håpe på og sette sin lit til: *"Jeg vet at du makter alt. Ingen ting er umulig for deg når du vil det. Hvem skjuler din plan med uforstand? For jeg har talt uten å forstå om det som er så underfullt at jeg ikke fatter det. Så hør på det jeg nå sier: Jeg vil spørre deg, så kan du lære meg."* (42,2-4)

3.5 Oppsummering

Det er ikke vanskelig å anvende Yaloms syn på de eksistensielle grunnvilkårene i fortolkningen av Jobs bok. Både Job og vennene er preget av sine forsvarsmekanismer mot angsten for døden – de har tro på sin egen særegenhet og tro på en endelig befrier. I dialogen mellom dem utvikler det seg imidlertid et tydelig skille. Mens vennene holder fast på gjengjeldelsesprinsippet, stiller Job seg annerledes. Job mister aldri forsvarsverket sitt mot dødsangsten i møte med lidelsen, han har like stor tro på sin egen særegenhet (han hevder han er rettferdig) og en endelig befrier (troen på Gud) i slutten av historien som i starten. Likevel opplever Job en avgjørende og viktig endring av hele forsvarsverket i møte med lidelsen han møter. Han blir ufrivillig presset ut i en refleksjon om livets grunnvilkår. Dette gir han angst. Han erkjenner at han skal dø, at døden og livet er noe man møter som isolert individ, og at livet og lidelsen – ja, hele eksistensen – er meningsløst. Sist, men ikke minst erkjenner han at gjengjeldelsen han har bygget og basert livet sitt på, kun er et system konstituert av mennesker. Dette siste gir han kraft til også å erkjenne sin frihet, og dermed også sitt ansvar for å opp-

¹⁷⁷ Schnell, 2009, s.487

onere mot det etablerte systemet. Selv om han ikke aner om han kommer til å treffe en stødig og trygg grunn når han på ærlig vis kaster seg ut i den eksistensielle uvissheten, vet han med sikkerhet av egen erfaring, at gjengjeldelsen – som vennene sverger til – ikke forteller sannheten verken om mennesket, Gud eller verden.

4. Drøfting

Yalom har en grunntese i sin teori om livet og tilværelsen som er gjentatt flere ganger i denne oppgaven. Han sier: ”Vi er alle i samme båt, og ingen terapeuter, ingen personer er immune for eksistensens iboende tragedie.”¹⁷⁸ Denne grunntesen er ikke først og fremst normativ. Den er en deskriptiv beskrivelse og et allmennmenneskelig resultat av de undersøkelsene han har gjort. Og det merkes når man går inn i teorigrunnlaget hans.

Som troende individ kjenner jeg meg igjen i Yaloms skepsis til religiøse settinger der mennesker tilsynelatende kun overtar andres gudstro for å bruke denne trosverbevisningen som et ”forsvarsverk” mot å møte de eksistensielle grunnvilkårene i livet. Derfor utfordres jeg også av Yaloms religionskritikk; at religion i bunn og grunn er nettopp dette: Et forsvarsverk mot den grunnleggende angsten vi alle bærer på – angsten for døden.

Yaloms teori bygger på dyp personlig refleksjon om vår allmennmenneskelige ”situasjon” i verden, våre grenser og muligheter.¹⁷⁹ I følge ham inneholder grunnvilkårene i livet en rekke konflikter uten løsning. Konflikter som skaper angst. Vi ønsker å leve, men vet vi skal dø. Vi ønsker en overordnet hensikt, men føler den går på friheten løs. Vi ønsker nærhet, men kjenner på isolasjonen. Vi ønsker mening, men opplever det meningsløse.

Etter min mening er ingen grunn til å kritisere Yaloms teori på disse punktene. Beskrivelsene hans treffer ikke bare meg som lever i min moderne vestlige kultur 2016 – nei – og det er interessant – de treffer også Job og vennene hans som lever sin gammeljødiske kultur for flere tusen år siden. Derfor er det ikke rart at Yalom sin teori har vunnet slik anerkjennelse innenfor den allmenne psykologi og religionspsykologien, blant både faglig ”lærde” og ”ulærde”. Hans arbeid er grundig og godt gjennomtenkt.

Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene innenfor psykoterapien belyser vår felles, tidløse menneskelige trang til å skyve unna og unngå å forholde oss til realitetene i våre eksistensielle, grunnleggende vilkår – nemlig døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Det overordnede målet hans synes å være å *unngå selvbedraget* – for uansett hvor langt vekk vi skyver de eksistensielle vilkårene ut av bevisstheten, så vil de før eller siden innhente oss på en eller annen måte. Et resultat av en slik tankegang blir derfor at det for et hvert

¹⁷⁸ Yalom, 2007, s.38

¹⁷⁹ Yalom, 2011, s.22-23

menneske er viktig å akseptere og bli bevisst at livet ikke bare inneholder lykke, glade dager og god helse, men også lidelse, smerte og død.

Etter å ha jobbet med Yaloms teori og merket hvor godt den på mange måter stemmer med mine egne erfaringer og min egen opplevelse av virkeligheten, trengs det likevel en liten klargjøring på visse punkter. For det første tenker jeg at de fire eksistensielle kategoriene Yalom legger frem er svært sammenvevet, og det er derfor vanskelig ut fra en lesning av Jobs bok alltid å vite helt hvilket område man skal plassere noen av Jobs utsagn og måter å forstå seg selv og Gud på, for å få økt forståelse av hans måte å komme i rette med sin livssituasjon. Dette gjelder særlig med tanken på Jobs tro på egen rettferdighet. For det andre tenker jeg at Yaloms syn på våre forsvarsmekanismer mot døden – troen på egen særegenhet eller troen på en endelig befrier – henger nært sammen med menneskets meningsdannelse i livet som skjer kontinuerlig – etter Schnells kategorier av kilder til mening: selvtranscendens, selvaktualisering, orden og struktur, relasjoner og velvære. Jeg vil derfor våge påstå at alle vår kilder til mening i livet mer eller mindre er med å bygge opp under enten vår tro på egen særegenhet eller troen på en endelig befrier. I den sammenheng er det derfor viktig å understreke at når Yalom snakker om menneskenes to strategier eller forsvar mot døden, handler det ikke om at disse er skadelige i seg selv. Skaden oppstår først når forsvarsverket blir for rigid eller ekstremt. En ekstremvariant av et meningssystem også i noen tilfeller være uhensiktsmessig. Hvor hensiktsmessig for livsmotet og selvutvikling ens etablerte meningssystem er vil ofte komme til sitt avgjørende punkt når ytre faktorer gjør at livet omstendigheter skifter. Ut fra Yaloms teori, kan man si at ikke bare gudstroen, men all mening vi kontinuerlig danner oss her i livet er et forsvarsverk mot den eksistensielle angsten. Likevel er ikke dette det avgjørende spørsmålet når det kommer til analysen av Jobs bok – det avgjørende ligger i om Jobs gudstro er hensiktsmessig eller uhensiktsmessig, sunn eller ødeleggende for han i møte med hans erfaring av tap og lidelse.

Det er i denne sammenhengen det er interessant å følge utviklingen til Job og vennene hans.

4.1 Jobs tro på egen rettferdighet

Flere følelser settes nemlig i spill hos Job når han opplever at de ytre vilkårene forandres og lidelsen rammer. De nye erfaringene påvirker hans indre liv; mht. mål, mening og tro. Job er fortvilet over sin egen hjelpeløshet og maktesløshet. Han forstår ikke hvorfor nettopp han

rammes av livets skyggeside. Fordi han selv mener han er rettferdig, får han et voldsomt sinne over de lidelsene han opplever så ufortjente. I lys av Yaloms teori kan Jobs sinne og fastholdelse av egen rettferdighet skyldes ulike måter å forholde seg til tilværelsen, livet og døden. For det første kan måten Job tvilholder på sin egen rettferdighet være et uttrykk for troen på egen særegenhet. Ser man Jobs bebreidelse og anklage ovenfor Gud i dette lyset, vil Job kunne oppfattes som en narsissistisk person som tankemessig helt fra første stund har trukket seg ut og isolert seg fra helheten og fellesskapet. I denne forståelsen har Job på det indre planet hele tiden en tro på at han er suveren ovenfor sine medmennesker. Ut fra prologen ser det ut til at Jobs liv har vært preget av fremgang og vekst. Når han så mister alt, rammer ikke dette bare de ytre levevilkårene, det truer selve livsgrunnlaget – hans indre selvforståelse. Jobs tro på sin egen særegenhet blir utfordret, noe som resulterer i et sinneutbrudd mot Gud – skaperen av hele eksistensen. Men – dermed er ikke alt sagt. For – det fascinerende med Jobs sinne er jo at han – på tross av troen om sin egen særegenhet og påstanden om å være rettferdig – *ikke fornekter* at lidelsen og døden en dag vil innhente ham selv som alle andre. *Job "rømmer" ikke fra virkelighetens realiteter og grunnvilkårene i livet, men han er fornuftsmessig sint på hvordan eksistensen er designet av Gud – ikke bare for sin egen del, men for hele menneskeheten* (jf. Job 9). Derfor lar det seg vanskelig gjøre å definere Job til å være en narsissist av psykopatologisk størrelse.

En annen måte å forstå Jobs påstand om å bli betraktet som rettferdig i lys av Yaloms teori, er å anse ham som frigjort fra en påtrengende eksistensiell skyldfølelse. Vennene til Job prøver til stadighet å få han til å innrømme skyld for tidligere og nåværende synder, men Job nekter. Vennene tror og mener Job er skyldig ut fra deres eget verdisystem, derfor spør de ham aldri direkte hvordan han selv opplever det livet han har levd. Hadde de spurt: "Hvis du kunne velge på nytt, ville du da ha levd livet ditt på en annen måte?" eller "er du fornøyd med måten du nå velger å leve livet ditt på under nåværende vilkår?", ville Job trolig svart: "Ja, jeg har levd livet mitt fullt ut etter mine verdier og mål, og har ingen unnlåtelsessynd å vise til" og videre "jeg hevder min rett til å klage og anklage Gud på nåværende tidspunkt, for lidelsene som nå rammer meg er ikke min skyld." Job er ikke fornøyd med slik livet arter seg, men han tvilholder likevel på at lidelsen som treffer han ligger utenfor hans makt å bestemme over. Derfor faller han ikke dypt ned i den eksistensielle skyldfølelsen. Job har gjort og gjør det han kan ut av sitt liv, og dermed beholder sin frihet og sitt livsansvar under de vilkårene han har fått – både før og etter sitt tap av eiendom, familie og helse.

Dette fører oss over i den tredje måten å tolke Jobs tro på egen rettferdighet ut fra Yaloms teori, nemlig at klagen og anklagen mot Gud er Jobs måte å skape mening midt i det meningsløse. Jobs og vennenes globale meningssystem er i utgangspunktet basert på en gudstro, der målet for livet handler om å leve et rettferdig og gudfryktig liv for så å kunne oppleve lykke og gode dager. Når skyggesiden i dette systemet rammer Job og han møter lidelsen og i forlengelsen av den blir beskyldt for å ha gjort urett og levd et ugudelig liv, så burde han i følge vennene godtatt disse beskyldningene. Men da ville han samtidig ofret sin indre overbevisning, og det er umulig for ham. *Derfor merker vi hvordan Jobs opprinnelige globale meningssystem endrer seg.* Job fornekter ikke sin tro på Gud, men han går bort fra sin tidligere definerte gjengjeldelsestankegang. Og interessant nok ser det ut til Jobs gudstro blir enda viktigere for ham i lidelsene enn den var tidligere. Job fornekter nemlig ikke det uforståelige vonde han opplever, men han har En å rette all sin klage og alle sine anklager mot. *Han er ikke alene i det meningsløse.* Job tør se døden og alle dødens onde våpendragere i øynene. Han omtolker ingenting og trenger ikke gi vennene sine noen rasjonelle forklaringer på alt det vonde som skjer. I stedet gjør Job det motsatte. Midt i lidelsene viser han en paradoksal befriende frihet til uttømme seg for den Gud han ikke forstår, men som han likevel kan forholde seg til. Ja, Job lar til og med sitt intense sinne flomme ut mot Gud, og midt i dette sinneutbruddet viser han faktisk sin eksistensielle gudstro. Det blir et spørsmål om hvem som har ansvaret.

4.2 Spørsmål om skyld

I følge Yalom har ansvarsprinsippet en avgjørende betydning innenfor psykoterapien. En erkjennelse av personlig ansvar hjelper pasienter til å ta kontrollen over sitt eget liv og realisere hele sitt potensiale som menneske.¹⁸⁰ Den danske sykehuspresten Preben Kok kritiserer i sin bok "Skjæld ud på Gud" denne psykologiske måten å forholde seg til mennesket – og menneskets vilje og ansvar – for å bli noe reduksjonistisk. I sitt arbeid som prest på sykehuset i Vejle arbeider han med å innlemme troen i møte med pasienter, og da i form av en oppfordring til mennesker i krise om å skjelle ut Gud. Kok har erfart at "for mange betyr det, at de bliver lettet for en byrde, et ansvar over liv og død, som vi mennesker ikke har magt over."¹⁸¹ Kok mener at den angsten mennesket opplever når livet er som verst, ikke sjeldent stammer fra et grunnleggende sinne over at livet er som det er, og at dette sinne ikke har blitt rettet mot

¹⁸⁰ Yalom, 2011, s.320

¹⁸¹ Kok, 2008, s.8

rett adressat.¹⁸² Vår grunnleggende angst trenger å plasseres et sted. I følge Kok er en ”grunnlov” innenfor psykologien at det er nødvendig å rette sinnet mot den rette personen for å kunne bli forløst. Kun da kan den rette ta ansvaret for skylden. Men i noen tilfeller finnes det ikke noen som har direkte skyld. Det er ikke uvanlig at et menneske som har fått stilt en alvorlig diagnose begynner å slå sin ektefelle eller sykehuspersonalet. Andre ganger vender mennesker sinnet innover på en selv. I begge tilfeller er dette svært lite forløsende når det i virkeligheten ikke er deres skyld. Sinne vil da isteden kun gi dårlig samvittighet eller et destruktivt tankemønster.¹⁸³ Kok påpeker at den store forskjellen mellom psykologi og tro dypest sett handler om at psykologien arbeider med å hjelpe mennesker til å få kontroll over livet sitt, mens troen omfatter de områder av livet der man som menneske ikke har kontroll. Psykologiens innsikt er viktig da det kan gi mennesket en tilgang til en makt man har, men som man ikke bruker (jf. eksistensiell skyldfølelse). Troen kommer inn der mennesket må erkjenne sin maktesløshet.¹⁸⁴

Troen på Gud og at det finnes en instans utenfor menneskeheten er sentralt trekk ved Jobs bok og i Jobs liv. Han og vennene forstår hele sin tilværelse og livet sitt ut fra en tro på en ytre skaper, opprettholder og dommer. Dermed er Gud for Job – ikke bare et objekt i hans indre, men et viktig subjekt han kan rette både sin takk (Job 1,1-5;2,10) og sin klage (jf. bla. Job 3) til. Job er sint på Gud, og han er ikke redd for å si hva han mener. Han erkjenner at han er maktesløs ovenfor de ytre kreftene som styrer hvordan det ender med hans liv enten i lykke eller ulykke, liv eller død. Derfor gir det Job mening i den ”ødelagte” tilværelsen hans å klage og anklage Gud. Det som har rammet han er ikke hans egen feil, og istedenfor å klandre seg selv eller noen andre for den situasjonene han har endt opp i, retter han sinnet sitt mot den eneste han mener kan være skyld i vilkårene han har endt opp i, Gud. Om det ikke er Gud sin skyld at han aktivt har gått til verks med ødeleggende hånd, oppleves han uansett som en passiv tilskuer til det som skjer. Job er sint på vennene sine også, men ikke på grunn av den situasjonene han har havnet i. Hans sinne mot sine venner er med rette, da de ikke tar hensyn til hans erfaring, men kun ønsker å presse han inn i deres meningssystem. Med unntak av Elihu som mener Gud sender lidelse som guddommelig åpenbaring, mener de andre vennene at lidelsen ene og alene må skyldes Jobs tidligere eller nåværende synd og skyld. For vennene henger nemlig menneskelig synd og lidelse sammen.

¹⁸² Ibid., s.34

¹⁸³ Ibid., s.15

¹⁸⁴ Ibid., s.31

4.3 Et guddommelig nærvær

Yalom sier om seg selv at han har et naturalistisk syn på livet. Han innrømmer at dette synet er både fornedrende, ydmykende og frastøtende, men likevel fundamentalt innlysende og uunngåelig. Hans syn er at vi skaper guder for vårt eget velbefinnende. Grunnen til at det finnes religiøs tro overalt er fordi det finnes eksistensiell angst overalt.¹⁸⁵ Selv medgir han at han føler en dyp sorg for den underliggende menneskelige skjørheten som fører til behovet for å tro. "I have always been baffled by religious belief. As long as I can remember, I have regarded it as self-evident that religious system developed in order to provide comfort and soothe the anxieties of our human condition."¹⁸⁶ Yalom forteller at han selv har lengtet etter "den guddommelige gnist", men hevder at alle ønskene om "det hellig transendente" krever ekstraordinære beviser hinsides ren erfaring. "Beviser som vi terapeuter vet er skjøre, feilbarlige, raskt skiftende og svært utsatt for påvirkning."¹⁸⁷

Yalom har fra enkelte hold møtt motstand fra sin utslørte ateistiske holdning og avvisning av religiøse trossystemer.¹⁸⁸ Karasu påpeker for det første at alle mennesker på en eller annen måte trenger en Gud. Det er ikke bare teistene eller agnostikerne som er mer eller mindre troende, men også ateistene tror – enn om denne guden er ikke-eksisterende. Verden er kanskje meningsløs og tilfeldig, men alle mennesker trenger mening og sammenheng i livet og i samfunnet. Livet krever mening og mening krever systemer, som igjen på en eller annen måte vil utgjøre et forsvar mot døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Karasu kritiserer videre Yalom for å ha en urettferdig holdning til religion ved å redusere gudstro til kun å være et forsvarsverk mot en konfrontasjon av de eksistensielle vilkårene, "as if the former provides a better wisdom for living or for achieving some desirable state of mind."¹⁸⁹ For en religiøs person er ikke Gud kun et objekt man forholder seg til, men et levende subjekt. Derfor kan det psykologiske språket virke reduksjonistisk og uheldig diagnostiserende for personer som mener de har opplevd en virkelig og nærværende Gud eller noe "overnaturlig". Menneske formidler noe vitalt om sitt liv og sitt eget selv når de forteller om sin tro.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Yalom, 2007, s.39

¹⁸⁶ Yalom i Berry-Smith, 2012, s.43

¹⁸⁷ Yalom, 2007, s.30

¹⁸⁸ Berry-Smith, 2012, s. 43

¹⁸⁹ Karasu i Berry-Smith, 2012, s.43

¹⁹⁰ Stålsett, 2006, s. 132

Dialogen med de tre første vennene slutter med en monolog av Job. I kapittel 29-31 er Jobs tale mer eksplisitt rettet mot Gud enn mot vennene. Han vil tvinge Gud frem av tausheten og utfordrer ham gjennom å legge frem en prosedyre slik han ville gjort i retten, om han hadde hatt muligheten. Spørsmålet videre er bare om Gud vil svare på utfordringen (Job 31,35-37).¹⁹¹

Guds svar (kap. 38,1-41,34) til Job er overraskende og tilsynelatende skuffende. Alle spørsmålene han og vennene har reist om årsaken til lidelsene, ignoreres nemlig. I stedet virker det som at Gud gjør akkurat det Job har fryktet, nemlig å overkjøre ham ved å vise til sin goddommelige styrke og forstand. Men det er ikke alt. For selve svaret – det at Gud presenterer seg – er også *en selvåpenbaring av at han paradoksalt nok er tilstede midt i det vonde*. Dette gir Job et nytt grunnleggende perspektiv på den lidelsen han gjennomgår. Job forstår ikke meningen med lidelsen, og han vet at han er nødt til å bære sin egen byrde og livsskjebne selv. Men etter Guds mektige tale former det seg likevel en paradoksalt tro i ham på et nærvær av En som ønsker å gå sammen med han; *”Før hadde jeg bare hørt rykter om deg. Nå har jeg sett deg med egne øyne”* (Job 42,5). Job innrømmer sin menneskelige mangel på visdom og sin manglende innsikt i Guds plan med eksistensen, men han tror ikke han er alene i det vonde; *”Derfor kaller jeg alt tilbake og angrer i støv og aske”* (Job 42,6).

4.4 Sunn eller ødeleggende tro

På tross av kritikken av Yaloms utilslørte ateistiske holdning som reduksjonistisk ovenfor religiøst troende personer, har hans teori som nevnt tidligere, et viktig bidrag til spørsmålet om hva som er helsemessig sunn eller ødeleggende tro. Vi har alle en ulik grad av etablerte forsvarsmekanismer mot døden, som mer eller mindre hindrer livsutfoldelsen. Når disse forsvarsmekanismene blir for rigide, kan det også være helseskadelig og hindre gode relasjoner og fellesskap. I religionspsykologien er man opptatt av hvordan troen kan være ødeleggende og forverrende for den psykiske helsen, eller hvordan den kan være en ressurs som kan bidra til positiv mening og bedre helse. Religionspsykolog Gry Stålsett påpeker at en slik tilnærming ikke innebærer at man kun kan liste opp positive og negative trekk ved religion som noe rent objektivt. Det som for noen kan være sunt og helsefremmende, kan for andre oppleves som usunt og destruktivt.¹⁹² Likevel er hennes erfaring fra klinisk arbeid - lik

¹⁹¹ Skarsaune, 1978, s. 30-32

¹⁹² Stålsett, 2006, s.115

Yalom - at rigiditet ofte utgjør et avgjørende skille mellom sunn og usunn tro.¹⁹³ I møtet med Jobs bok treffer denne kritikken særlig vennene til Job. De prøver å gi naturlige forklaringer på hvorfor Job har havnet i den situasjonen han er i ut fra sitt meningsssystem. Men når realiteten er at det ikke finnes noen naturlig og fullgod forklaring på Jobs situasjon, blir deres forsøk isteden bortforklaringer på ”eksistensens iboende tragedie”. Og Job selv tar – men sin åpne erkjennelse av lidelsene og med sin like åpne klage mot Gud – avstand fra slike rigide forsvarsmekanismer.

4.5 Isolasjon og relasjon

Yalom trekker frem; døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten som grunnleggende eksistensielle vilkår. For en systematisert teori som har så tydelig definerte rammer for hva som er våre grunnleggende vilkår, er det verdt å stille spørsmål til hans avgrensning. I sin utleggelse om den eksistensielle isolasjon trekker Yalom frem Martin Buber og hans proklamasjon: ”i begynnelsen var forholdet”. Yalom siterer Buber utførlig da han mener Buber har fattet noe grunnleggende om hva et kravfritt kjærlighetsforhold/relasjon innebærer.¹⁹⁴ Utover dette er Yalom fundamentalt uenige med Buber om hva som er menneskets eksistensielle situasjon. I følge Buber eksisterer ikke mennesket som en separat enhet, men er en skapning av det ”*mellom-værende*” i et ”Jeg-Du” eller ”Jeg-det”-forhold, mens i følge Yalom starter tilværelsen vår ”med et enslig, enormt skrik, og en engstelig verden ventende på svar.”¹⁹⁵

Selv om jeg er enig i at den eksistensielle isolasjon er fundamental som et grunnvilkår for vår menneskelige situasjon i verden, slik Yalom hevder, tenker jeg likevel at Martin Buber også har et viktig poeng når han hevder at menneskets grunnleggende eksistensmodus er *relasjonell*. Å spørre etter hva som kom først av forholdet (slik Buber gjør) eller isolasjonen (slik Yalom gjør), blir etter min mening som å spørre ”hvem kom først av høna og egget.” På dette området tenker jeg at menneskets fundamentale eksistensmodus – paradoksalt nok – er både *relasjonelt* og *isolert* på en og samme tid. Begge deler er biologisk betinget. Vi er fra aller første stund separate størrelser – individer - som er eksistensielt isolert. På samme vis hadde det aldri blitt til noen individer om det ikke var for menneskets reproduksjon. Individet har alltid vært, er og vil alltid være avhengig av andre personer (eller Gud) for i det hele tatt å kunne eksistere. Relasjon eller ”mellom-væren” som Buber kaller det, har og får derfor følger

¹⁹³ Ibid., s.132

¹⁹⁴ Yalom, 2011, s.431

¹⁹⁵ Ibid., s.428; s.432-433

for menneskets psykologiske væren og utvikling, på lik linje som den eksistensielle isolasjon. Yalom ville antakelig langt på vei også vært enig i denne påstanden, men på det fundamentale eksistensielle nivå bygger han likevel sin teori mest ut fra isolasjon.

Selv om det gir mye mening å lese Jobs bok med Yaloms eksistensielle psykoterapeutiske blikk, tenker jeg likevel at det er noen deler man ikke får med seg i Jobs psykologiske utvikling av gudsforholdets betydning. Som tidligere nevnt kaller Yalom i tradisjonen etter Freud troen på Gud for en ”antroposentrisk illusjon.” Selv om Yalom har gått bort fra Freuds tese om at det er farsrelasjon og tabubelagte seksuelle drifter som opphavet til all angsten, baserer han sin psykoanalytiske innsikt på drivkrefter bak angst og forsvar. Hos begge blir troen på Gud regnet for å være en ”antroposentrisk illusjon.” En slik analyse av religionens funksjon er ikke feilaktig. Likevel er den som William Meissner hevder i sin kritikk til Freud, ufullstendig og med et begrenset perspektiv¹⁹⁶. Man kan som Yalom beskrive den tilknytningen barn har ovenfor sine gitte omsorgspersoner som forsvarsmekanismer ovenfor de eksistensielle grunnvilkårene, men man kan etter min mening også si at *dette er en eksistensiell og adekvat måte å møte livet på med åpne øyne*. På samme måte kan man også – etter min mening – si at det var en slik eksistensiell og adekvat måte Job møtte Gud på i sine lidelser.

Stålsett fremhever at det etter Meissners kritikk av Freud oppstod det et sentralt skille innenfor psykoanalysen, der noen holdt seg til det klassiske psykoanalytiske synet på religion som driftsorientert, til et mer postfreudiansk der utgangspunktet for å beskrive religionens betydning ut fra relasjon. I sistnevnte tradisjon handler det om et endret syn på betydningen av illusjoner (eks. Gudsilde eller gudsrepresentasjon), fra en slags ønskeoppfyllelse til å handle om et mer grunnleggende menneskelig behov som ikke kan tilfredsstilles på annen måte.¹⁹⁷ I denne sammenhengen er derfor den tidligere nevnte tilknytningsteorien (med bla. Bowlby og Ainsworth) og objektrelasjonsteorien (med bla. Winnicott og Rizzuto), samt selvpsykologien viktige bidrag til en økt forståelse av relasjonenes betydning for troens opphav og utvikling. Det ligger til grunn i vår menneskelige natur helt fra barndommen av å søke tilknytning til noe større og sterkere. For et barn knyttes det avgjørende viktig bånd til den sentrale omsorgsgiveren og de båndene handler ikke bare om det å overleve. Eller sagt på en annen måte: Betydningen og vektleggingen av en persons relasjonelle erfaringer til sine

¹⁹⁶ Stålsett, 2014, s.97-98; Meissner, 1996

¹⁹⁷ Stålsett, 2014, s.98

foreldre eller andre signifikante omsorgsgivere har innflytelse ikke bare på vedkommendes eget selvbilde, men også på relasjonen til Gud. En trygg tilknytning til omsorgsgiveren er likevel ikke gitt et positivt gudsbilde eller motsatt. Det bilde eller representasjonen et menneske har av Gud kan enten stå som et likhetstrekk eller i kontrast til det bilde eller representasjonen vedkommende har av sine foreldre.¹⁹⁸ Vi kjenner ikke Jobs barndom og heller ikke hans relasjoner til sine omsorgsgivere. Det vi imidlertid ser når lidelsene rammer Job, er at han i møte med vennenes kritikk og anklager, både har et sunt selvbilde og en Gud han våger å forholde seg til med hele sitt følelsesregister. Han lar seg ikke kue til taushet, men vedstår seg sine tanker og følelser både for vennene og for Gud. Selv om Job på ingen måte forstår det som skjer, så har paradoksalt nok en indre grunnleggende holdning som gjør at han vender seg til den Gud han ikke forstår og utøser sitt hjerte for ham. I teologien snakker vi i denne sammenheng om ”den skjulte Gud”.

¹⁹⁸ Stålsett, 2014, s.101

5. Konklusjon

Jeg startet denne oppgaven med å presentere en todelt problemstilling:

1. Hva kjennetegner Yaloms forståelse av de eksistensielle grunnvilkårene?
2. Hvordan beskrives de eksistensielle grunnvilkårene i Jobs bok, og på hvilken måte kan Yaloms teori gi forståelse til Jobs erfaringer av å prøve komme til rette med sin livssituasjon (skjebne)?

I arbeidet med den første problemstillingen har jeg kommet fram til at en av Yaloms teoretiske grunnteser om livet og tilværelsen er: ”Vi er alle i samme båt, og ingen terapeuter, ingen personer er immune for eksistensens iboende tragedie.” Eksistensens iboende ”tragedie” - eller grunnvilkår – inneholder dypest sett en konflikt uten løsning. Dette skaper angst. Yaloms grunntese og teori som sådan er ikke først og fremst normativ for ham. Den er en deskriptiv beskrivelse og et allmennmenneskelig resultat av de undersøkelsene han har gjort.

Med et eksistensielt psykologisk blikk fra Yaloms teori, forteller Jobs bok hvordan både Job og vennene forholder seg til døden, friheten, isolasjonen og meningsløsheten. Gjennom dialogen mellom Job og vennene får man i tillegg en forståelse av hvordan deres forhold til de eksistensielle grunnvilkårene utvikler seg. Mens vennene holder fast på prinsippet om gjengjeldelse, finner Job etter sin smertelige erfaring av tap og lidelse at dette prinsippet ikke lenger kan sies å fortelle sannheten om meningen med livet. Erfaringen Job gjør presser han ufrivillig ut i *et nærmøte med eksistensens grunnvilkår*. Han ser døden i hvitøye, oppdager det skremmende livsansvaret, sin isolasjon og det meningsløse med både liv og død.

Yaloms teori om de eksistensielle grunnvilkårene er en beskrivelse som treffer meg og mitt liv i år 2016. Ikke nok med det, teorien hans gir også gir en troverdig beskrivelse av Job og vennene hans som levde i sin gammeljødiske kultur for flere tusen år siden. Når det er sagt finner jeg likevel at Yaloms teori – på noen punkter – kan oppleves noe reduksjonistisk for forståelsen av Jobs forhold til Gud, da han anser gudstro for kun å være et forsvarsverk mot en konfrontasjon av de eksistensielle vilkårene

I sine lidelser lukker nemlig ikke Job øynene for det meningsløse han opplever. Han lar seg heller ikke kue til taushet eller underkastelse av en rigid Gud. Tvert imot. Job fornektet ikke sin tro på Gud, men han går bort fra sin tidligere gjengjeldelsestankegang. Og interessant nok i både terapeutisk og sjelesørgerisk sammenheng ser det ut til at Jobs gudstro på denne måten

faktisk blir enda viktigere for ham i lidelsene enn den var tidligere. Job fornektet nemlig ikke det uforståelige vonde han opplever, men han har En å rette all sin klage og alle sine anklager mot. Selv om han mer enn tidligere har blitt bevisst sin eksistensielle isolasjon, er *han ikke alene i det meningsløse*. Job tør se døden i øynene. Han omtolker ingenting og trenger ikke gi vennene sine noen rasjonelle forklaringer på alt det vonde som har skjedd. I stedet gjør Job det motsatte. Midt i lidelsene viser han en paradoksal befriende frihet til å uttømme seg for den Gud han ikke forstår, men som han likevel kan forholde seg til. Job lar til og med sitt intense sinne flomme ut mot Gud, og midt i dette sinneutbruddet viser han faktisk sin eksistensielle gudstro.

Etter min mening fremstår Job derfor som et forbilledlig eksempel på hvilken innvirkning en sunn og realistisk gudstro kan ha for en mann som erfarer og opplever meningsløs lidelse. Han rammes ikke av Yaloms religionskritikk.

6. Litteratur

Austad, Arne. (2014). Eksistensiell psykologi. I L. J. Danbolt, L. F. Engedal, H. Stifoss-Hanssen, K. Hestad & L. Lien (Red.). *Religionspsykologi*. (s. 143-156). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Bartholomew, Craig G. og O'Dowd, Ryan P. (2011). *Old Testament Wisdom Literature, A theological introduction*. USA: InterVarsity Press.

Bibelselskapet. (2011). *Den hellige skrift Bibelen, det gamle og det nye testamentet*. Oslo: Bibelselskapets oversettelse.

Becker, Ernst. (1973). *The Denial of Death*. New York: Free Press.

Berry-Smith, Steve. (2012). *Death, Freedom, Isolation and Meaningslessness, And The Existential Psychotherapy of Irvin D. Yalom (A Literature Review)*. A dissertation submitted to Auckland University of Technology in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Health Science (MHSc).

Bowlby, John. (1988). *A secure base. Clinical Applications of attachment theory*. London: Tavistock/Routledge.

Buber, Martin. (1965). *Between Man and Man*. New York: Macmillan.

Buber, Martin. (2003). *Jeg og du*. Oversatt av Hedvig Wergeland. Oslo: De norske Bokklubbene. *I and Thou*. 1970. New York: Charles Scribner. Originalens tittel: *Ich und Du*. 1923.

Ceresko, Anthony R. (1999) *Introduction to Old Testament Wisdom. A Spirituality for Liberation*. New York: Maryknoll, Orbis Books.

Clines, David J.A. (1989). *World Biblical Commentary, vol. 17, Job 1-20*. Dallas, Texas: Word Books, Publisher.

Danbolt, Lars Johan. (2014). Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst. I L. J. Danbolt, L. F. Engedal, H. Stifoss-Hanssen, K. Hestad & L. Lien (Red.). *Religionspsykologi*. (s. 17-31). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eielsen, Erik S. (2014). *Om det skumle ved å bli voksen – i lys av de eksistensielle vilkår*. Masteroppgave ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Engedal, Leif- Gunnar. (2014). Posisjoner og teoritradisjoner i religionspsykologisk forskning. I L. J. Danbolt, L. F. Engedal, H. Stifoss-Hanssen, K. Hestad & L. Lien (Red.). *Religionspsykologi*. (s. 43-58). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Frankl, Viktor E. (1993). *Kjempende livstro*. Oversatt av Johan B. Hygen. Oslo: Aventura forlag. Originalens tittel: Første del: *Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager*. 1947. Annen del: *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy*. 1959.

Frankl, Viktor E. (1994). *Vilje til mening*. Oversatt av Daisy Schjelderup. Oslo: Aventura forlag. Originalens tittel: *The Will to Meaning*. 1969.

Fromm, Erich. (1992). *Flukten fra friheten*. Oversatt av Johan Ludwig Mowinckel. Oslo: Aventura forlag. Originalens tittel: *Die Frucht vor der Freiheit*. 1941.

Føllesdal, Dagfinn (2011). Forord. I Yalom, Irvin D. *Eksistensiell psykologi*. (s. 10-17). Oversatt av Mildrid Solli. Oslo: Arneberg forlag.

Hartley, John E. (1988). *The Book of Job, The New International Commentary on the Old Testament*. USA: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Halstensen, Kari. (2014). Når menneske knytter band til Gud. I L. J. Danbolt, L. F. Engedal, H. Stifoss-Hanssen, K. Hestad & L. Lien (Red.). *Religionspsykologi*. (s. 113-126). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jacobsen, Bo, (2000), *Eksistensens psykologi: en introduksjon*. Oversatt av Tone Anderssen. Oslo: Pax-bok

- Kaldestad, Eystein. (1997). *Gjennom det menneskelige til det guddommelige. Religionspsykologiske perspektiver*. Otta: Tano Aschehoug.
- Jung, C.G. (1998). *Answer to Job*. Oversatt av R. F. C. Hull. London: Routledge. Originalens tittel: *Antwort auf Hiob*. 1952.
- Knoff, Anne-Lise. (1994). Et brev om Job. I A, Aarnes og M. Nygård, m.fl. (Red.). *Herren gav, herren tok: en essaysamling om Jobs bok*. (s. 133-138) Oslo: Verbum.
- Kok, Preben. (2008). *Skæld du på Gud*. København: Informations forlag.
- Krogh, Thomas. (2009). *Hermeneutikk: om å forstå og fortolke*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kåver, Anna. (2011). *Å leve et liv, ikke vinne en krig*. Oversatt av Heikki Gröhn. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Originalens tittel: *Att leva ett liv, inte vinna ett krig. Om acceptans*. 2007. Sverige: Natur Kultur Akademisk.
- Malterud, Kirsti. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- May, Rollo. (1983). *Kjærlighet og vilje*. Oversatt av Daisy Scheledrup og Hilde Andresen. Oslo: Aventura Forlag. Originalens tittel: *Love and Will*.
- Meissener, William. W. (1996). *The Pathology of Beliefs and the Beliefs of Pathology*. I: Shafranske, E.P. (red.), *The Religion and the Clinical Practice of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Nyhus, Ingrid W. (2013). *Troen sett fra psykologiske perspektiver : en fremstilling av sentrale psykologiske teories forståelse av troens tilblivelse og utvikling*. Spesialavhandling i teologi ved Det teologiske Menighetsfakultet. Oslo.
- Park, Crystal. (2005). Religion and Meaning. I R. F. Paloutzian, & C. Park (Red.). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. (s. 357-379). New York: The Guilford Press.

Rizzuto, Ana-Maria. (1979). *The Birth of the Living God*. Chicago: University of Chicago Press.

Schnell, Tatjana (2009). The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4, (6), s. 483-499.

Schnell, Tatjana (2010). Existential Indifference: Another Quality of Meaning in Life. *Journal of Humanistic Psychology*, 50, (3), s. 351-373.

Skarsaune, Oskar. (1978) Vår talsmann Job. I O. Skarsaune, T. Bjerkholt, J. Gossner. *Den skjulte Gud*. (s. 11-51) Oslo: Credo forlag.

Stålsett, Gry. (2006). Når tro kan være helbredende eller ødeleggende. I J.-O. Henriksen (Red.), *Tro: 13 essays om tro* (s. 113-134). Oslo: Kom forlag.

Stålsett, Gry. (2013). Stensil: *Klinisk religionspsykologi - hva er det?* Det teologiske menighetsfakultet, Oslo.

Stålsett, Gry. (2014). Psykodynamiske perspektiver på religiøs tro – objektrelasjonsteori og selvpsykologi. I L. J. Danbolt, L. F. Engedal, H. Stifoss-Hanssen, K. Hestad & L. Lien (Red.). *Religionspsykologi*. (s. 97-111). Oslo: Gyldendal Akademisk

Tillich, Paul. (2000). *The Courage to be*. Second edition. U.S: Yale University Press. First published: 1952.

Thomassen, Magdalene. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis: Innføring I vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal norsk forlag AS.

Wetlesen, Jon. (1983). Samtale med tekster i lys av Gadammers hermeneutikk. I *Norsk filosofisk tidsskrift* 18, s. 219-244.

Winnicott, Donald W. (1953). Transitional Objects and Transitional Phenomena – A Study of the First Not-Me Psession 1. *International Journal of Psycho-Analysis*, 34, s. 89-97.

Yalom, Irvin D. (2007). *Religion og psykiatri*. Oversatt av Vera Føllesdal. Oslo: Arneberg forlag. Originalens tittel: *Religion and psychiatry*. 2000. New York, USA: Basic Books.

Yalom, Irvin D. (2009). *Da Nietzsche gråt*, Oversatt av Kjell Olaf Jensen, Oslo: Pax forlag. Originalens tittel: *When Nietzsche Wept*. 1992. New York, USA: Basic Books.

Yalom, Irvin D. (2011). *Eksistensiell psykologi*. Oversatt av Mildrid Solli. Oslo: Arneberg forlag. Originalens tittel: *Existential Psychotherapy*. 1980. New York, USA: Basic Books.

Yalom, Irvin D. (2015). *Å stirre på solen: om å overvinne frykten for døden*. Oversatt av Monica Carlsen. Oslo: Arneberg forlag. Originalens tittel: *Saring at the sun: overcoming the terror of death*. 2008. San Francisco, USA: Joss-Bass.